

Univerzita Karlova v Praze

Přírodovědecká fakulta

Studijní program: Demografie

Studijní obor: Demografie se sociální geografii

Jan Burock

Porovnání populačního vývoje ČR a SR od roku 1993

Comparison of population development in the Czech and Slovak Republic

Bakalářská práce

Vedoucí bakalářské práce: RNDr. Jiřina Kocourková, Ph.D.

Praha, 2014

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem závěrečnou práci zpracoval samostatně a že jsem uvedl všechny použité informační zdroje a literaturu. Tato práce ani její podstatná část nebyla předložena k získání jiného nebo stejného akademického titulu.

V Praze dne 12. 5. 2014

Podpis

Poděkování:

Chtěl bych poděkovat RNDr. Jiřině Kocourkové, Ph.D. za cenné rady a za trpělivé vedení bakalářské práce. Dále bych rád poděkoval RNDr. Borisi Burcinovi, Ph.D. za cenné připomínky ke kapitole Vývoj úmrtnosti.

Porovnání populačního vývoje ČR a SR od roku 1993

Abstrakt

Cílem této práce je analyzovat populační vývoj v Česku a na Slovensku po roce 1993 a zjistit, zda v tomto období došlo ke konvergenci (sbližování) či k divergenci (oddálení) ve vývoji jednotlivých složek populačního vývoje. Mimo samostatnou demografickou analýzu těchto složek se práce pokouší sledovat i širší podmíněnosti vývoje jednotlivých složek. V analytické části je součástí také zhodnocení vývoje před rokem 1993. Těžiště srovnání spočívá v analýze jednotlivých složek populačního vývoje po roce 1993. Z analýzy vyplývá, že v obou státech byly po roce 1993 zaznamenány podobné trendy, nicméně ve všech třech složkách docházelo k mírnému zvětšování rozdílů mezi Českem a Slovenskem.

Klíčová slova: Česko, Slovensko, populační vývoj, plodnost, úmrtnost, migrace

Comparison of population development in the Czech and Slovak Republic

Abstract

The main objective of this thesis is to analyze population development of the Czech and Slovak Republics after the year 1993 and to find out, whether the convergence or divergence of elements of population development, such had occurred during this period. Aside from analysis of these elements the thesis tried to follow wider conditionalities of each element. The analytical section focused on population development before the year 1993 and its changes after 1993. The analysis showed that both countries registered similar tendencies, nevertheless divergence either that convergence occurred between the Czech and Slovak Republic.

Key words: Czech, Slovakia, population development, fertility, mortality, migration

Obsah

Seznam obrázků	7
Seznam tabulek	8
1 Úvod	9
2 Zdroje dat a metody analýzy	11
2.1 Zdroje a problémy dat	11
2.2 Ukazatele vývoje obyvatelstva	12
2.3 Ukazatele úmrtnosti	13
2.4 Ukazatele plodnosti	14
2.5 Ukazatele migrace	15
3 Teoretická východiska a podmínky srovnání	17
3.1 Teoretická východiska	17
3.1.1 Druhý demografický přechod v Česku a na Slovensku	17
3.1.2 Kardiovaskulární revoluce v Česku a na Slovensku	18
3.1.3 Faktory ovlivňující složky populačního vývoje	19
3.2 Podmínky srovnání Česka a Slovenska	20
4 Populační vývoj v Česku a na Slovensku	24
4.1 Vývoj počtu obyvatel	24
4.2 Vývoj věkové struktury obyvatelstva	27
4.3 Vývoj úmrtnost	31
4.4 Vývoj plodnosti	37
4.5 Vývoj migrace	42
4.5.1 Vzájemná migrace mezi Českem a Slovenskem	47
5 Shrnutí	49
Seznam použité literatury	52
Zdroje dat	56

Seznam obrázků

Obr. 1	Hrubá míra celkového a přirozeného přírůstku a migračního salda v Česku a na Slovensku, 1950–2012.....	26
Obr. 2	Složení obyvatelstva dle pohlaví a věku v Česku a na Slovensku, 1950, 1993 a 2012	28
Obr. 3a	Podíl věkové skupiny 0–14 let na celkové populaci v Česku a na Slovensku, 1950–2012	29
Obr. 3b	Podíl věkové skupiny 65+ let na celkové populaci v Česku a na Slovensku, 1950–2012	30
Obr. 4	Vývoj indexu ekonomické závislosti v Česku a na Slovensku, 1950–2012.....	31
Obr. 5	Naděje dožití při narození v Česku a na Slovensku, 1950–2012.....	32
Obr. 6	Naděje dožití v přesném věku 65 let v Česku a na Slovensku, 1993–2012	33
Obr. 7	Vývoj kojenecké úmrtnosti v Česku a na Slovensku, 1950–2012.....	34
Obr. 8	Příspěvky jednotek věku na rozdílu naděje dožití mezi Českem a Slovenskem, 1993 a 2012	35
Obr. 9	Podíl vybraných příčin úmrtí v Česku a na Slovensku, 2012.....	36
Obr. 10	Úhrnná plodnost v Česku a na Slovensku, 1950–2012	38
Obr. 11	Trendy měr plodnosti podle věku v Česku a na Slovensku, 1993–2012.....	39
Obr. 12	Vývoj úhrnné plodnosti dle pořadí narozených v Česku a na Slovensku, 1993–2012	40
Obr. 13	Průměrný věk matek v Česku a na Slovensku, 1993–2012.....	41
Obr. 14	Podíl živě narozených mimo manželství v Česku a na Slovensku, 1950–2012	42
Obr. 15a	Podíl věkových skupin na všech přistěhovalých do Česka, 1993–2012.....	46
Obr. 15b	Podíl věkových skupin na všech přistěhovalých na Slovensko, 1993–2012	46
Obr. 16	Vzájemná migrace mezi Českem a Slovenskem, 1993–2001	48

Seznam tabulek

Tab. 1	Standardizované míry úmrtnosti na vybrané příčiny smrti v Česku a na Slovensku, muži, 1993, 2001 a 2012 (na 100 000 osob, Evropský standard EUROSTAT)	36
Tab. 2	Standardizované míry úmrtnosti na vybrané příčiny smrti v Česku a na Slovensku, ženy, 1993, 2001 a 2012 (na 100 000 osob, Evropský standard EUROSTAT)	37
Tab. 3	Zahraniční stěhování v Česku , 1993–2012.....	43
Tab. 4	Zahraniční stěhování na Slovensku, 1993–2012	44
Tab. 5	Migrační saldo dle předchozí země migranta a cílové země migranta a státního občanství mezi Českem a vybranými zeměmi, ČR, 1993–2012	44
Tab. 6	Migrační saldo dle předchozí země migranta a cílové země migranta a státního občanství mezi Slovenskem a vybranými zeměmi, SR, 1993–2012	45

Kapitola 1

1 Úvod

Česko a Slovensko byly po většinu 20. století jedním státem, což samozřejmě znamenalo ovlivnění demografického vývoje obou zemí. Československo jako stát vzniklo v roce 1918, a poté znovu po druhé světové válce v roce 1945 a existovalo až do roku 1992, kdy se rozdělilo na dva samostatné celky. Více než rozdělení státu ovlivnily demografický vývoj politické, společenské a ekonomické změny po roce 1989, které přinesly nové vzorce demografického chování obyvatelstva. Tyto změny ovlivnily prakticky všechny složky demografického vývoje. Tato práce se zaměřuje na tři hlavní složky populačního vývoje, kterými jsou úmrtnost, plodnost a migrace. Jejím cílem je srovnání trendů v obou zemích a zjištění, zda po rozdělení dochází k jejich sblížení (konvergenci) či vzdálení (divergenci). Dalším cílem je pak porozumění demografickým změnám, které nastaly po roce 1993.

Důvod srovnání právě Česka a Slovenska je zřejmý. Nejen, že oba státy sdílejí společnou historii, ale celkově jsou si geograficky, kulturně a ekonomicky stále velmi blízké. Proto lze předpokládat, že i populační vývoj obou států nebude příliš rozdílný. Navíc před rokem 1989 téměř neexistovalo zahraniční stěhování, což se mohlo změnit po 17. listopadu 1989, kdy dochází k pádu totalitního režimu. Po roce 1993 se navíc mění migrace mezi oběma státy z vnitrostátní na zahraniční. Dalším cílem této práce tedy je sledovat změny v migraci, a to především změny ve vzájemné migraci mezi Českem a Slovenskem.

V první části se tato práce soustředí na teoretická východiska, které je nutné znát pro vysvětlení nedávného vývoje. Dále jsou řešeny podmínky srovnání Česka a Slovenska. Jaký byl

vývoj populační, rodinné a migrační politiky obou států? Tyto politiky totiž mohou ovlivnit vývoj plodnosti a migrace a pro srovnání je nutné znát i pozadí různých institucionálních změn.

Druhá část práce se věnuje vlastnímu srovnání. Nejdříve je nutné srovnat celkový populační vývoj obou zemí. Jelikož je vývoj demografických procesů ovlivňován mimo jiné i svým předchozím vývojem, je třeba tento vývoj v předchozím období také sledovat. V kapitole 4 je tak popsán nejen populační vývoj po roce 1993, ale také vývoj od roku 1950 do roku 1992. Předně se však věnuje sledování a srovnání populačního vývoje Česka a Slovenska po roce 1993.

V závěru práce shrnuje předchozí zjištění a odpovídá na otázky uvedené v úvodu. Hlavním cílem práce tedy je zhodnotit, zda po roce 1993 došlo ke konvergenci či divergenci ve vývoji jednotlivých složek populačního vývoje

Kapitola 2

2 Zdroje dat a metody analýzy

Data pro analýzu populačního vývoje Česka a Slovenska vychází z publikací, které vydávají český a slovenský statistický úřad. Tato kapitola popisuje dostupnost a problematiku získávání dat za jednotlivé složky populačního vývoje a v další části také metody použité pro demografickou analýzu úmrtnosti, plodnosti a migrace.

2.1 Zdroje a problémy dat

Tato práce využívá především elektronické zdroje dat, které jsou volně ke stažení na stránkách Českého statistického úřadu (ČSÚ), Statistického úřadu Slovenské republiky (ŠÚSR) a Výzkumného demografického centra (VDC). Pro populační vývoj v letech 1950–1993 byly použity následující zdroje. Pro Česko jím byla Demografická příručka 2012, která obsahuje v rámci kapitoly Obyvatelstvo data za přirozený pohyb obyvatelstva a v rámci kapitoly Migrace a přírůstky obyvatel data za zahraniční stěhování. Demografická příručka je ke stažení na stránkách ČSÚ. Data za Slovensko ze stejného období jsou k dispozici na stránkách VDC v rámci Tabulky základných údajov SR. Dalším zdrojem je pramenné díl Pohyb obyvatelstva v Slovenskej republike 2012, kde jsou v rámci kapitoly Historia potřebná data. I tato publikace je volně ke stažení, tentokrát na stránkách ŠÚSR.

K analýze jednotlivých složek populačního vývoje po roce 1993, tedy úmrtnosti, plodnosti a migrace, byla použita data za Česko z Demografické ročenky pro jednotlivé roky

(1993–2012). Tato data jsou opět dostupná na stránkách ČSÚ. Do roku 1999 obsahuje vhodná data také česká POPIN stránka. K získání dat za Slovensko byl použit POPIN SK, který spravují ŠÚSR a VDC a je taktéž dostupný online.

Problémem je získání dat za zahraniční stěhování. Migrace je nejhůře zachytitelná a tak není možné, aby byla data 100% spolehlivá a přesná. Každý pohyb při zahraniční migraci sledují dva subjekty. Například pohyb přes hranice z Česka na Slovensko, kterému se tato bakalářská práce mimo jiné věnuje, sledují dvě rozdílné instituce, a to statistické úřady jednotlivých zemí (v tomto případě tedy ČSÚ a ŠÚSR). Údaje ze vzájemné migrace obou zemí by v obou případech měly být shodné, nicméně často se stává, že údaje se nejen neshodují, ale navíc se řádově výrazně liší. Pokud sledujeme údaje za imigraci ze Slovenska do Česka z obou zdrojů, můžeme vidět výrazné rozdíly. V letech 1993–2012 uvádí ČSÚ více než 145 tisíc imigrantů ze Slovenska, na druhou stranu slovenská POPIN stránka uvádí pouze necelých 27 tisíc emigrantů do Česka. Tato rozdílnost údajů sama o sobě poněkud znevažuje migrační statistiku včetně jakékoliv analýzy migračních toků postavené na těchto datech.

Obecně platí, že imigrace je podchycena lépe než emigrace (Holá, 2005). Důvodem je především nespolupráce jednotlivých států, které se navzájem neinformují. Dochází tak k tomu, že emigrující občan nenahlásí svůj odchod v zemi svého původu a informace o jeho pohybu získá pouze cílový stát. Nicméně možnost mezinárodní spolupráce naráží na problém otázky ochrany osobních údajů.

2.2 Ukazatele vývoje obyvatelstva

Všechny vzorce byly převzaty z publikace Pavlíka, Rychtaříkové, Šubrtové (1986). V některých případech došlo k mírným úpravám vzorců. V části o základním vývoji populace Česka a Slovenska jsou oba státy srovnány z hlediska hrubé míry celkového, přirozeného a migračního přírůstku. Pokud chceme charakterizovat úroveň přirozené reprodukce a její podíl na celkové reprodukci, vztáhneme absolutní přirozený přírůstek ke střednímu stavu obyvatelstva a vynásobíme tisícem. Výsledná hodnota je tak v ‰.

$$hmpp = \frac{PP}{P} \times 1000$$

Kde:

hmpp = hrubá míra přirozeného přírůstku

PP = přirozený přírůstek v daném roce

P = střední stav obyvatelstva v daném roce

Obdobně vypočítáme i hrubou míru migračního salda.

$$hmms = \frac{MS}{P} \times 1000$$

Kde:

hmms = hrubá míra migračního salda

MS = migrační saldo v daném roce

P = střední stav obyvatel v daném roce

Součtem těchto dvou ukazatelů získáme hrubou míru celkového přírůstu.

Dalším ukazatelem, který ukazuje především věkovou strukturu obyvatelstva, je index ekonomické závislosti. Ten je definován jako počet osob ve věku 0–14 let a 65+ let na 100 osob ve věku 15–64

$$iez = \frac{P_{0-14} + P_{65+}}{P_{15-64}} \times 100$$

Kde:

iez = index ekonomické závislosti

P_{0-14} = počet osob ve věku 0–14 let

P_{65+} = počet osob ve věku 65+ let

P_{15-64} = počet osob ve věku 15–64 let

2.3 Ukazatele úmrtnosti

Analýza úmrtnosti je provedena za pomoci základních ukazatelů. Prvním z nich je naděje dožití při narození a v přesném věku 65 let, která na rozdíl od hrubé míry úmrtnosti není ovlivněna věkovou strukturou a je tak vhodnějším ukazatelem pro mezinárodní srovnání. Naději dožití lze počítat pro jakýkoliv přesný věk, jelikož ji získáme jako:

$$e_x^0 = \frac{T_x}{l_x}$$

Kde:

e_x^0 = naděje dožití v přesném věku x

T_x = počet let, který má daná generace ještě před sebou

l_x = tabulkový počet dožívajících

Druhým základním ukazatelem úmrtnosti je kojenecká úmrtnost. Ta je definována jako počet zemřelých ve stáří do jednoho roku na 1000 živě narozených téhož kalendářního roku. Získáme ho tedy takto:

$$kú = \frac{D_0}{N^v} \times 1\,000$$

Kde:

$kú$ = kojenecká úmrtnost

D_0 = počet zemřelých do jednoho roku

N^v = počet živě narozených

Příspěvky jednotlivých věků na rozdíl naděje dožití mezi Českem a Slovenskem v letech 1993 a 2012 jsou zjištěny pomocí jednorozměrné dekompozice. Postupně jsou příspěvky vypočítány pro rozdíl v naději dožití při narození mezi Českem a Slovenskem u mužů v letech 1993 a 2012 a pro rozdíl tohoto ukazatele mezi danými státy u žen v letech 1993 a 2012.

$$\Delta_{x,x+n} = (e_x^A - e_x^B) \times \frac{l_x^A + l_x^B}{200\,000} - (e_{x+n}^A - e_{x+n}^B) \times \frac{l_{x+n}^A + l_{x+n}^B}{200\,000}$$

Kde:

e_x^A = naděje dožití daného pohlaví v daném roce v Česku ve věku x

e_x^B = naděje dožití daného pohlaví v daném na Slovensku ve věku x

l_x^A = tabulkový počet obyvatel daného pohlaví v daném roce v Česku dožívajících se přesného věku x

l_x^B = tabulkový počet obyvatel daného pohlaví v daném roce na Slovensku dožívajících se přesného věku x

Oba státy byly pak srovnány z hlediska příčin úmrtí. Vybrány jsou hlavní příčiny úmrtí dle jejich četnosti. Srovnání probíhá pomocí standardizovaných měr úmrtnosti dle příčin úmrtí. Jako standard je zde použita standardní populace dle EUROSTATu EFTA.

$$ú^{st} = \sum \frac{D_x}{P_x} \times P_x^{st}$$

Kde:

$ú^{st}$ = standardizovaná úmrtnost

D_x = počet zemřelých v dané věkové skupině

P_x = počet obyvatel k 1.7. v dané věkové skupině

P_x^{st} = počet obyvatel standardní populace v dané věkové skupině

2.4 Ukazatele plodnosti

Plodnost lze zkoumat z hlediska časování a z hlediska intenzity. Intenzita i časování jsou zde analyzovány pomocí specifických měr plodnosti dle věku:

$$f_x = \frac{N_x^v}{P_x^z}$$

Kde:

f_x = specifická míra plodnosti

N_x^v = počet živě narozených dětí matkám ve věku x

P_x^z = střední stav žen ve věku x

Součtem těchto specifických měr plodnosti podle věku v transverzálním pohledu získáme ukazatel úhrnné plodnosti, který udává, kolik by se ženám v průběhu reprodukčního období narodilo v průměru dětí za předpokladu, že by po celou tuto dobu nedošlo ke změnám intenzity plodnosti. Dále je zkoumána úhrnná plodnost dle pořadí. Ta je vypočítána stejně, pouze počet narozených je nahrazen počtem narozených v určitém pořadí.

Dále je plodnost zkoumána z hlediska časování a to pomocí průměrného věku matky při narození dítěte.

$$\bar{m} = \frac{\sum (x + 0,5) * f_x}{\sum f_x}$$

Ukazatel byl dále specifikován pro narozené v prvním pořadí, kdy byla specifická míra plodnosti f_x nahrazena specifickou mírou plodnosti v prvním pořadí f_x^1 . Další charakteristikou plodnosti, která je pro srovnání Česka a Slovenska použita, je podíl živě narozených dětí mimo manželství na celkovém počtu živě narozených dětí v daném roce. Specifická plodnost dle věkových skupin je součtem hodnot měr plodnosti dle jednotek věku.

2.5 Ukazatele migrace

Analýza migrace probíhá v první části pomocí ukazatelů migrační saldo, migrační obrat a migrační účinnost. Migrační saldo vypočítáme jako rozdíl mezi přistěhovalými a vystěhovalými, přičemž odečítáme vystěhovalé od přistěhovalých. Migrační obrat pak vypočítáme jako jejich součet. Migrační účinnost je vypočítána jako saldo dělené obratem, tedy takto:

$$MÚ = \frac{I - E}{I + E}$$

Kde:

$MÚ$ = migrační účinnost

I = počet přistěhovalých

E = počet vystěhovalých

Dále jsou srovnávány státy, se kterými mají Česko a Slovensko dlouhodobě nejvyšší migrační spojení. Data za Česko jsou od roku 2004 dle státního občanství migranta. Do roku 2004 je pak metodika stejná jako za Slovensko, kdy u imigrace je zjišťováno předchozí bydliště migranta a u emigrace cílová země migranta. Dále je zkoumáno věkové složení přistěhovalých do Česka a na Slovensko. Zde je použit podíl jednotlivých složek na celkovém počtu přistěhovalých.

Vzájemná migrace mezi Českem a Slovenskem je zkoumána ze dvou rovin. Je sledován počet imigrantů, který uvádí jednotlivé statistické úřady. Vzhledem ke špatnému podchycení emigrace jsou použity údaje pouze za přistěhovalé, které jsou spolehlivější. Následně je vyhodnocen podíl vzájemné migrace na celkové migraci a její změny po roce 1993. Z důvodu příliš rozdílné metodiky nelze migraci srovnávat po roce 2001.

Kapitola 3

3 Teoretická východiska a podmínky srovnání

Populační vývoj je výsledkem změn, či stálostí v úrovni jednotlivých demografických procesů. Největší vliv na něj mají plodnost, úmrtnost a čím dál větší vliv má v obou sledovaných státech i migrace. Ta byla změnami v politické orientaci po roce 1989 ovlivněna otevřením hranic, které umožnilo svobodný pohyb osob přes hranice.

3.1 Teoretická východiska

V následující kapitole je popsána teorie použitá k porovnání jednotlivých složek populačního vývoje. Nejdříve je popsán průběh druhého demografického vývoje, na který navazuje popis průběhu kardiovaskulární revoluce v Česku a na Slovensku. Dále jsou popsány faktory ovlivňující jednotlivé složky populačního vývoje.

3.1.1 Druhý demografický přechod v Česku a na Slovensku

V obou sledovaných státech lze v 90. letech pozorovat demografické změny, které se označují jako druhý demografický přechod. Tím se rozumí komplex změn v chování a žebříčku hodnot populace, které nadhodnocují individualismus a osobní svobodu, oslabují funkci manželství a rodiny a redukují plodnost na úroveň nezaručující přirozenou reprodukci obyvatelstva (Mládek a kol., 2006). Ústřední roli v druhém demografickém přechodu hrál prvek masového rozšíření antikoncepce (ať už šlo o formu perorální, nitroděložní tělísko nebo legalizaci interrupcí) a tedy bezprecedentní kontrola vlastního reprodukčního chování. Tento fakt s sebou přinesl rozvolnění sexuální zdrženlivosti a také mnohem větší autonomii žen. (Caldwell, 2006).

V zemích západní Evropy začal druhý demografický přechod přibližně v polovině 60. let 20. století a trval 20 let. V Česku a na Slovensku k těmto změnám však dochází až v 90. letech.

V Česku tedy nastává druhý demografický přechod až v 90. letech 20. století, nicméně jeden z předpokladů byl splněn již v 80. letech. Již v roce 1981 dochází k poklesu úhrnné plodnosti pod 2,1 dítěte na ženu, což je hodnota, která je nutná pro prostou reprodukci obyvatelstva. V souladu s druhým demografickým přechodem také vzrůstá zastoupení narozených mimo manželství a dochází ke stabilizaci úhrnné plodnosti na nízké úrovni. V posledních letech došlo k mírnému růstu úhrnné plodnosti díky realizaci části odložených porodů. Rozdílem oproti teorii druhého demografického přechodu je dřívější legalizace umělých potratů, která byla v celém sovětském bloku již na konci 50. let.

Také na Slovensku také vývoj po roce 1989 odpovídá druhému demografickému přechodu. Dochází k výraznému propadu úhrnné plodnosti, zvýšení mimomanželské plodnosti a dochází k zvyšování průměrného věku při vstupu do manželství. Výsledkem je, že se díky prodlužování naděje dožití zvyšuje podíl starých osob v populaci a dochází ke stárnutí populace. Navíc dochází k úbytku obyvatelstva, roste počet imigrantů a dochází k relativnímu nárůstu počtu jednočlenných domácností a neúplných rodin.

3.1.2 Kardiovaskulární revoluce v Česku a na Slovensku

V posledních desetiletích dochází v postindustriálních zemích k výrazným epidemiologickým změnám. Hovoří se o takzvané čtvrté fázi epidemiologické tranzice. Tu původně rozdělil Omran (1971) na tři fáze. První fází je období moru a hladomoru, kdy je úmrtnost vysoká a kolísavá, což zabraňuje růstu populace. Střední délka života při narození se pohybuje mezi 20 a 40 lety. Ve druhé fázi ustupují epidemie a pandemie, dochází k celkovému poklesu úmrtnosti a střední délka života při narození se pohybuje mezi 30 a 50 lety. Poslední fází, kterou Omran vymezil, je období degenerativních a civilizačních chorob. V tomto období se úmrtnost stabilizuje na relativně nízké úrovni, střední délka života při narození přesahuje 50 let a klíčovým faktorem pro růst populace se stává místo úmrtnosti plodnost. V posledních desetiletích však dochází v postindustriálních zemích ke změnám v úmrtnosti, která znovu klesá (zejména úmrtnost na kardiovaskulární onemocnění) a dochází k výraznému prodloužení střední délky života při narození. K tomu v Česku zřetelně dochází. Podíl kardiovaskulárních onemocnění výrazně klesá již od poloviny osmdesátých let. Pokles kardiovaskulární úmrtnosti byl ze všech skupin nemocí nejvýraznější a nejvýrazněji ovlivnil prodloužení střední délky života při narození (Brunthansová a Bruthans, 2009). Na Slovensku k výraznému poklesu zatím nedochází a průběh kardiovaskulární revoluce není tak zřetelný.

3.1.3 Faktory ovlivňující složky populačního vývoje

Plodnost je dle Hamplové a kol. (2003) ovlivňována mnoha faktory, které lze rozdělit na socio-ekonomické a psychologické. Mezi socio-ekonomické lze zařadit populační politiku, jejíž význam vidí Kučera (2002) ve vytváření podmínek pro svobodné odpovědné rozhodování mladých lidí o tom, zda vstoupí do manželství a zda v něm budou mít děti: kdy a hlavně kolik. Dalším socio-ekonomickým faktorem je bytová situace, podle které se někteří mladí lidé mohou rozhodovat o své budoucnosti, zda jsou vhodné podmínky pro osamostatnění od rodičů a bydlení ve vlastním bytě či domě. Mezi další faktory může patřit vzdělání, jelikož v moderním světě stoupá počet vysokoškolsky vzdělaných. Mění se struktura obyvatelstva podle dosaženého stupně vzdělání bude mít, vedle věkového složení, stále větší vliv na budoucí hodnoty souhrnných demografických ukazatelů plodnosti i dalších demografických procesů (Hamplová a kol., 2003). Mezi psychologické faktory pak dle Hamplové (tamtéž) patří hodnota dítěte pro rodiče, současný trend odkládání mateřství, motivace rodičovství a nejistota rodičů při výchově.

Druhou složkou populačního vývoje je úmrtnost. Od roku 1989 dochází v Česku i na Slovensku ke zlepšení úmrtnostních poměrů. Zlepšení zdravotního stavu obyvatelstva bylo podle Burcina (2007) způsobeno mnoha dílčími faktory, mezi které patří například růst výdajů ve zdravotnictví, vznik privátní zdravotní péče, vzestup výkonu zdravotnických služeb, realizace různých preventivních programů se zaměřením na rizikové populační skupiny, posílení vědomí prospěšnosti individuální péče o zdraví, zlepšení kvality životního prostředí a další. Přestože v obecné rovině je kauzalita pozitivního vývoje úmrtnosti jasná, existující data nám neumožňují přímo určit podíl jednotlivých, navíc ne vždy jednoznačně vymezených, dílčích faktorů na celkovém vývoji úmrtnosti (Burcin, 2008).

V posledních letech získává v rámci populačního vývoje velký význam zahraniční stěhování. To mělo až do roku 1989 v obou státech na celkovém přírůstku minimální podíl, nicméně se změnou politického režimu narostl i podíl migrace na celkovém přírůstku obyvatelstva. Migrací se rozumí změna trvalého bydliště či dlouhodobého pobytu osoby za hranice určité územní jednotky (ČSÚ, 2012). Faktory ovlivňující migraci lze rozdělit na tzv. push a pull faktory. Jako push faktory se považují takové faktory, které nutí obyvatele odejít ze současného bydliště jinam. Mohou být například ekonomické, politické, ekologické či sociální. Pull faktorem se rozumí naopak takový faktor, který láká občany do nového bydliště.

3.2 Podmínky srovnání Česka a Slovenska

V případě srovnání Česka a Slovenska je potřeba si uvědomit, za jakých podmínek jsou státy srovnávány. V obou státech se mohou různě stavět k populačním, migračním i zdravotním politikám a oba státy mohou mít různé výdaje do zdravotnictví. Navíc je třeba si uvědomit ekonomickou sílu jednotlivých zemí.

Od vzniku dvou samostatných republik se rozvíjelo Slovensko ve srovnání s Českem podstatně rychleji. Za posledních 20 let se zvýšil hrubý domácí produkt (HDP) Česka o 67,9 %, ale HDP Slovenska se za stejné období zvýšil o 128 % (Hájek a Režný, 2014). I přes rychlejší růst Slovenska je však HDP v Česku vyšší. Dle údajů Českého statistického úřadu v roce 1995 dosahovalo HDP Česka 11 200 PPS¹ na obyvatele, zatímco HDP Slovenska dosahovalo v roce 1995 pouze 7 000 PPS na obyvatele (ČSÚ, 2014a). Pro ekonomiku obou států byl důležitý vstup do Evropské unie. Pro Slovensko pak i vstup do Evropské měnové unie a přijetí eura v roce 2009, což urychlilo nominální i reálnou konvergenci Slovenska k Evropské unii a slovenský HDP na obyvatele se přiblížil úrovni Česka (Hájek a Režný, 2014). Současná relativně vysoká ekonomická úroveň Česka je tedy dána především lepšími výchozími podmínkami. V roce 2012 dosahovalo HDP Česka 20 300 PPS na obyvatele, zatímco HDP Slovenska dosahovalo 19 100 PPS na obyvatele.

Populační politika v obou sledovaných státech po roce 1993 je rozdílná. V Česku bylo od roku 1993 platné zavedení jednotné odpočitatelné roční částky na dítě ze základu daně u jednoho z rodičů. Ostatní dávky státní sociální podpory byly postupně indexovány tak, aby se výrazně nesnižovala jejich reálná úroveň (Mayerová, 2006). Dalším mezníkem je až vydání nové koncepce rodinné politiky v roce 2005, která byla vydána z důvodu absence ucelenějšího plánu rodinné politiky do budoucna. Je to první ucelený dokument, který shrnuje jednotlivé problémy rodinného života a navrhuje opatření k řešení zde existujících problémů. Tato koncepce se snaží nejen o finanční podporu rodiny, ale i o zlepšení mediální obrazu rodiny, rozvoj spolupráce s nestátními neziskovými organizacemi, které svou činnost zaměřují na prarodinné aktivity, či na podporu výzkumu v oblasti rodiny.

Na Slovensku vyšla Koncepce státní rodinné politiky v roce 1996. K jejím dlouhodobým cílům patřila právní ochrana rodiny a její členů, sociálně-ekonomické zabezpečení rodin, výchova dětí a mládeže, příprava na rodičovství, ochrana zdraví členů rodiny a demografický vývoj (MPSVR SR, 2007). K této koncepci byl v roce 2007 vydán dodatek, který měl za úkol navázat na reformní kroky v oblastech zaměstnanosti, vzdělávání, bydlení a právní ochrany rodiny.

---

¹ PPS – Standard kupní síly. Tato jednotka umožňuje smysluplné objemové srovnání ekonomických ukazatelů mezi zeměmi. Úhrnné veličiny vyjádřeny standardem kupní síly jsou získány vydělením souhrnných hodnot v běžných cenách a národní měně příslušnou paritou kupní síly

Reálná hodnota příspěvku při narození dítěte v obou státech po roce 1993 klesala. V Česku tato hodnota klesla na 45 % průměrné mzdy a to jen v několika letech. Od roku 2008 se tento příspěvek pohyboval kolem 55 % průměrné mzdy. Na Slovensku došlo během 90. let k propadu reálné hodnoty až na přibližně 29 % průměrné mzdy. V roce 2009 byl však na Slovensku rodičům, kterým se narodilo dítě prvního, druhého nebo třetího pořadí byl k běžnému příspěvku (20 % průměrné mzdy) přidán příplatek, který odpovídal 108 % průměrné mzdy (Gejdoš, 2010). V systému mateřské dovolené nastaly změny až na přelomu tisíciletí. Výše příspěvku byla vypočítána z čisté denní mzdy, maximálně ale ze sumy 323 Kč v Česku a 350 Sk na Slovensku. Od roku 2003 dosahovala na Slovensku průměrná vyplácená dávka při mateřské dovolené 35–40 % průměrné mzdy. V současnosti trvá na Slovensku mateřská dovolená 34 týdnů. V Česku pak mateřská dovolená trvá o 6 týdnů méně, nicméně při porovnání průměrného měsíčního příspěvku je jeho relativní výše v Česku větší než na Slovensku. Rodičovský příspěvek se v Česku také zvyšoval, nicméně jeho relativní hodnota k průměrné mzdě klesala až do roku 2007 a nepřesahovala 20 % průměrné mzdy. A v posledních letech došlo k jeho navýšení k přibližně 30 %. Podobně tak bylo na Slovensku, kde však v roce 1996 došlo k výraznému navýšení rodičovského příspěvku, který tak dosahoval mezi 25–30 % průměrné mzdy. Přídavky na děti se v Česku od roku 1993 odvozovaly na základě věku dítěte. Čím bylo dítě starší, tím byl přídavek vyšší. Ani nejvyšší možný příspěvek ve výši 490 Kč však nedosahoval relativní výše příspěvku na jedno dítě u 2 dětné rodiny z předchozího období (Gejdoš, 2010). Na Slovensku měly na tento příspěvek nárok pouze rodiny s příjmem do 16 tisíc Sk, což však byla většina rodin. Od roku 1994 i Slovensko odvozovalo výši příspěvku podle věku dítěte. V roce 1996 došlo k přechodu na příjmově testovanou dávku i v Česku a tento systém zde s výjimkou let 1997 a 1998 fungoval až do roku 2008. V obou státech dále klesala relativní výše příspěvku na děti, na Slovensku však dosahovala vyšší úrovně.

Úmrtnost není příliš předmětem politiky a regulovat ji lze pouze investicemi do zdravotní péče či zlepšení technické vybavenosti zdravotních středisek. Reformní úsilí je však v rámci jednotlivých vlád velmi rozdílné. V obou zemích platí systém povinného zdravotního pojištění, kdy výdělečný občan platí pojištění ze své mzdy a za nevýdělečného občana platí pojištění stát. V roce 1992 v Česku vznikla Všeobecná zdravotní pojišťovna (VZP) a bylo převedeno financování zdravotnictví ze státního rozpočtu na financování pojišťovnou. Následně vzniklo dalších 28 zdravotních pojišťoven, ze kterých již na přelomu let 1994 a 1995 15 zkrachovalo a nyní vedle VZP působí 6 dalších pojišťoven. I na Slovensku po roce 1993 vznikají pojišťovny a nastává privatizace zdravotnictví. Momentálně na Slovensku působí 3 zdravotní pojišťovny. Investice do zdravotnictví jsou v obou státech průměrné, byť v čase rostou. V % z HDP stouply výdaje na zdravotnictví v Česku z 6,3 % v roce 2000 na 7,5 %

v roce 2011. Na Slovensku byl růst ještě znatelnější a to z 5,5 % v roce 2000 na 7,9 % v roce 2011 (ČSÚ, 2014a). Celkové výdaje Česka na zdravotnictví v prvním roce pojišťovenského systému činily 43,55 miliardy korun, na jednoho obyvatele 4221 korun. Do roku 2011 stouply v Česku výdaje více než čtyřnásobně na 289 miliard korun, zdravotní pojišťovny vydaly 225,5 miliardy, na jednoho obyvatele 27 512 korun. Na Slovensku dosáhly v roce 2011 výdaje na zdravotnictví 133,67 miliardy korun.

Nejproblematictější částí populačního vývoje pro srovnání je zahraniční migrace. Každý stát má jinou migrační politiku a je tak těžké zahraniční migraci srovnávat. Jelikož k výraznému zvýšení počtu imigrantů došlo v obou zemích, obě země na to nějak reagovaly. V Česku došlo v 90. letech ke zpřísnění pravidel pro cizince, kteří chtěli v Česku pracovat. Migranti nyní museli žádat o vstupní vízum i o prodloužení pobytového povolení na českých zastupitelských úřadech v zahraničí (Drbohlav a kol., 2010). To postupně vedlo k poklesu počtu migrantů na začátku tisíciletí. V této době došlo na Slovensku k maximu počtu žádostí o azyl. Na Slovensku se však nesnažili aktivně snížit počet imigrantů, ale snažili se věnovat pozornost jejich integraci do společnosti. V této aktivitě se angažovali především Úřad vysokého komisaře OSN pro uprchlíky a mimovládní organizace působící na Slovensku.

Migrační politika obou zemí se výrazně změnila po jejich vstupu do Evropské unie v roce 2004, což mělo za následek rozdílný právní přístup k občanům EU/EHP a Švýcarska a jejich rodinným příslušníkům na jedné straně a ke státním příslušníkům třetích zemí na straně druhé. V Česku vznikl již v roce 2003 projekt „Výběr kvalifikovaných zahraničních pracovníků“, který měl přivést kvalifikované odborníky, kteří se zde v budoucnu usídlí. Ovšem tento projekt nenabízel dostatek výhod a nebyl příliš úspěšný. Dalším krokem v roce 2003 bylo vydání novel zákonů. Ty například osvobodily občany EU/EHP a Švýcarska od povinnosti žádat o povolení k pobytu a pracovní povolení. V roce 2006 byla zkrácena doba potřebná k získání povolení k trvalému pobytu z deseti na pět let. Od roku 2009 existoval projekt zelených karet, který vznikl jako reakce na silnou poptávku po pracovní síle některých velkých průmyslových podniků. Projektu se tak mohla účastnit jak vysoce kvalifikovaná odborná síla, tak i pracovníci s nižší kvalifikací. Systém měl podporovat legální krátkodobou migraci a zároveň byl vnímán jako preventivní nástroj k boji proti nelegálnímu zaměstnávání cizinců (Drbohlav a kol., 2010). Problémem tohoto projektu však bylo, že byl určen jen pro dvanáct vybraných zemí, mezi kterými chyběli například Vietnam či Rusko, tedy státy, které jsou pro Česko často zdrojem pracovní síly.

Na Slovensku byla v roce 2005 schválena Koncepce migrační politiky Slovenska jako základní dokument státu v oblasti migrační politiky. Ten navazoval na předchozí koncepci z roku 1993 a reagoval především na vstup Slovenska do Evropské Unie a narůstání nelegální migrace. Poté byl v roce 2007 zřízen odbor migrace a integrace cizinců, který se věnoval

problematicke pracovní migrace, přípravě koncepce integrace cizinců a sociální integraci občanů třetích zemí (Bachtíková a kol., 2012). Koncem roku 2010 vyšla aktualizace Koncepce migrační politiky SR. V roce 2011 vydala vláda dokument Migrační politika Slovenské republiky – perspektivy do roku 2020. Prioritní pro Slovensko je získat vysoko kvalifikované pracovní síly. V tomto dokumentu je nastolena nová cesta vztahu mezi migrací a rozvojem (Kodaj, 2013). Navíc dokument upravuje sedm oblastí – legální migraci, integraci, emigraci kvalifikované pracovní síly, nelegální migraci, návraty a obchodování s lidmi, ochrana hranic, mezinárodní ochrana, migrace a rozvoj, institucionální zabezpečení. V jejich rámci navrhuje opatření a činnosti, které zabezpečí plnění migrační politiky.

Kapitola 4

4 Populační vývoj v Česku a na Slovensku

Česko a Slovensko sice vznikly jako dva samostatné státy v současné podobě v roce 1993, proto je populační vývoj porovnáván od tohoto roku. Rozdíly mezi Českem a Slovenskem existovaly již před rokem 1993 a je potřeba sledovat, zda rozdělením byly tyto rozdíly prohloubeny, zmenšeny, nebo zda oba státy v průběhu let stále udržují stejný odstup.

4.1 Vývoj počtu obyvatel

Vývoj v obou státech byl výrazně ovlivněn světovými válkami, ale daná práce se zabývá obdobím až po druhé světové válce. Počet obyvatel českých zemí se k roku 1945 odhaduje na 10 840 000 obyvatel. Až do roku 1979 se dá mluvit jako o letech zvýšené vitality obyvatelstva, byť při kolísavém vývoji během celého období. Na reprodukci obyvatelstva mělo vliv kromě sociálně-ekonomických podmínek i měnící se věkové složení. Proto se liší komparativní data absolutních a věkově specifikovaných ukazatelů (Srb, 2003). Zvýšený celkový přírůstek po druhé světové válce má na svědomí především vysoký migrační přírůstek. Dle Kučery (1994) lze rozdělit vývoj Česka od roku 1945 do roku 1990 na tři období. První, sahající do poloviny padesátých let, které bylo charakterizováno návratem až 100 tisíc reemigrantů (dohromady za celé Československo) a odsunem více než 2,7 miliónů Němců, ale také první masovou politickou emigrací po únoru 1948. Druhé období trvalo do roku 1969 a nejvýznamněji bylo ovlivněno přijetím interrupčního zákona a následujícím prudkým poklesem reprodukce. Zhruba do roku 1960 docházelo ke snižování úmrtnosti a později k její

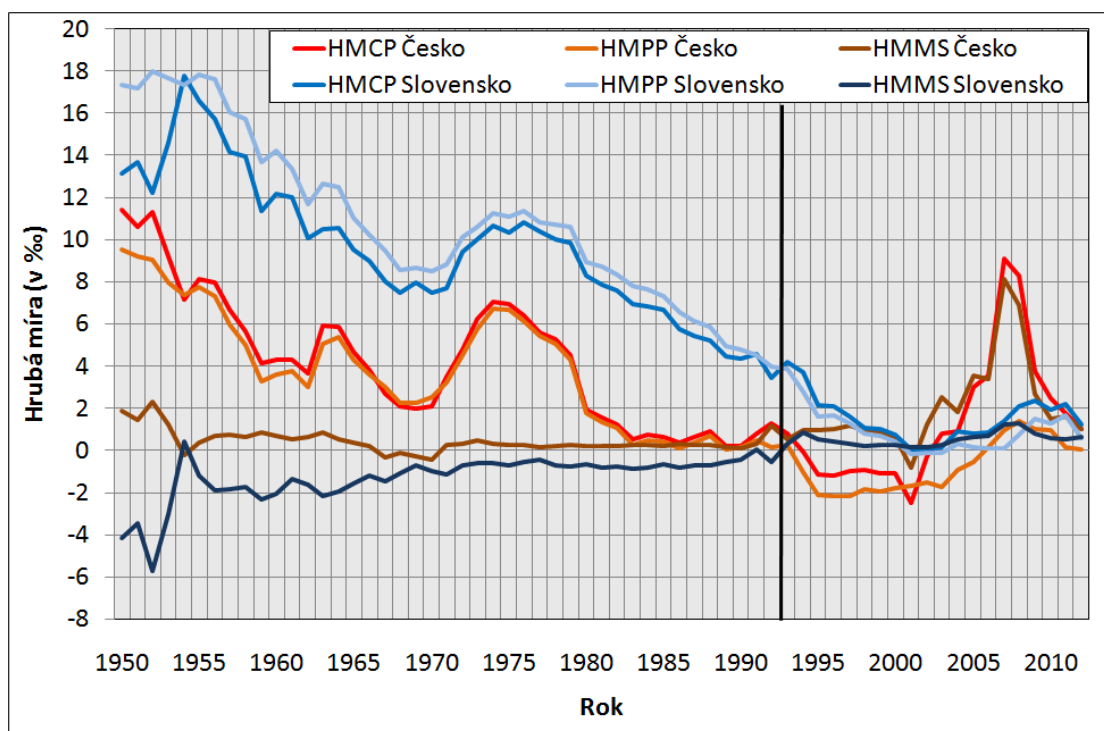
stagnaci. Po srpnu 1968, kdy došlo k obsazení Československa, nastala druhá vlna politické emigrace. Třetí období se vyznačovalo zvýšením plodnosti při stávající stagnaci úmrtnosti, následované po několika letech návratem na předchozí úroveň reprodukce. Celkově se v období od druhé světové války až do roku 1989 na celkovém přírůstku migrační přírůstek až na výjimky příliš nepodílel, jelikož zahraniční migrace téměř neexistovala a celkový přírůstek tak byl výrazně podobný přirozenému přírůstku. V této statistice samozřejmě není započítána nelegální migrace, která byla až do roku 1972 utajována. Odhaduje se, že z celého Československa odešlo v letech 1945–1989 nelegálně až 500 tisíc lidí. Skutečné ztráty obyvatelstva Československa zahraničním stěhování byly tedy značné a lze předpokládat, že minimálně tři čtvrtiny celkového počtu emigrantů byly z dnešního Česka. To by tedy ztratilo od roku 1948 zahraniční migrací 420–440 tisíc obyvatel, v průměru více než 10 tisíc ročně (Kučera, 1994).

Poválečný vývoj na Slovensku byl velmi podobný tomu v Česku. Také zde dochází k výrazné reemigraci a k odsunu německého obyvatelstva, byť počet byl výrazně menší. Migrační přírůstek byl ovlivněn i výměnou obyvatelstva mezi Slovenskem a Maďarskem, kdy bylo do Maďarska vystěhováno téměř 90 tisíc lidí, zatímco na Slovensko přibližně o 18 tisíc lidí méně. Třetím faktorem poválečného vývoje počtu obyvatel Slovenska byla účast více než 110 tisíc osob na poválečném osidlování českého pohraničí, kdy většina těchto lidí v Česku již zůstala. Po nástupu komunismu dochází i na Slovensku k vytvoření modelu reprodukčního chování, který byl typický pro země bývalého východního bloku. Společenské a sociální klima, podporované mnohými opatřeními pronatalitního charakteru, vytvořilo příznivé podmínky pro vysokou reprodukci obyvatelstva (Vaňo a kol., 2001). Podobně jako v Česku i na Slovensku můžeme rozdělit vývoj na více období. Od začátku padesátých let až do poloviny šedesátých dochází k stabilizaci demografického vývoje a stejně jako v Česku i zde dochází k poklesu reprodukce po přijetí interrupčních zákonů. Ve druhé polovině šedesátých let dochází k oživení reprodukce a během sedmdesátých a osmdesátých let poté k jejímu trvalému snižování. Na rozdíl od Česka má o něco větší váhu migrace, která snižuje celkový přírůstek.

Ačkoliv obě země až do konce roku 1992 měly jednotné zákonodárství, sociální politiku a stejný politický a ekonomický vývoj, můžeme mezi oběma zeměmi sledovat jisté rozdíly. I přes trvalou migraci do Česka mělo Slovensko větší celkový přírůstek. Mezi sčítáními 1950 a 1991 přibýlo na Slovensku přes 1,8 milionu obyvatel (53 %), kdežto v Česku jen 1,4 milionu obyvatel (16 %). V letech 1950–1990 ztratilo přitom Slovensko migrací do Česka přes 260 tisíc svých obyvatel (Kučera, 1994). Dá se uvažovat, že bez této migrace by byly rozdíly mezi zeměmi ještě vyšší. Rozdíly v padesátých letech byly způsobeny především dozníváním demografického přechodu na Slovensku. Později dochází k většímu poklesu plodnosti na Slovensku. Zatímco v sedmdesátých letech dochází k nárůstu plodnosti v Česku,

na Slovensku je díky přijetí komplexu opatření pomoci rodinám s dětmi pouze zastaven její pokles. Čistá míra reprodukce na Slovensku klesla pod hranici jedné až v roce 1989, kdežto v Česku již v průběhu šedesátých let a pak znovu od roku 1980 (Kučera, 1994). Na Obr. 1 lze pozorovat, že si Slovensko po téměř celou dobu trvání společného státu udrželo vyšší hrubou míru přirozeného i celkového přírůstku. Migrační přírůstek však mělo, především díky zmíněné migraci do Česka, až na výjimky záporný. Celkově lze říci, že význam zahraniční migrace na celkovém přírůstku byl pro oba státy velmi malý a celkový přírůstek následoval trendy především přirozeného přírůstku. Z hlediska demografických ukazatelů (ale i ekonomického a sociálního rozvoje) si obě země byly nejbližší právě v posledních letech existence společného Československého státu.

Obr. 1: Hrubá míra celkového a přirozeného přírůstku a migračního salda v Česku a na Slovensku, 1950–2012

Pozn. Tučně je vyznačen rok 1993, kdy dochází k rozdělení Československa

Zdroj: ČSÚ (2013a), ŠÚSR (2013), vlastní výpočty

Po roce 1993, kdy došlo k rozdělení Československa na dva samostatné celky, pokračovaly změny, které začaly již po roce 1989. V rámci migrace dochází v Česku k výraznému růstu, na druhou stranu dochází k přirozenému i celkovému úbytku obyvatelstva. Nejvýznamnější změnou demografického chování obyvatel Česka se podle Kučery (2008) stal hluboký propad počtu narozených. Úbytek počtu narozených byl dle něj způsoben snížením počtu vdáných žen, méně pak snížením jejich plodnosti. Zatímco před rokem 1993 celkový přírůstek téměř kopíroval přirozený přírůstek, po roce 1993 naopak začíná následovat trendy

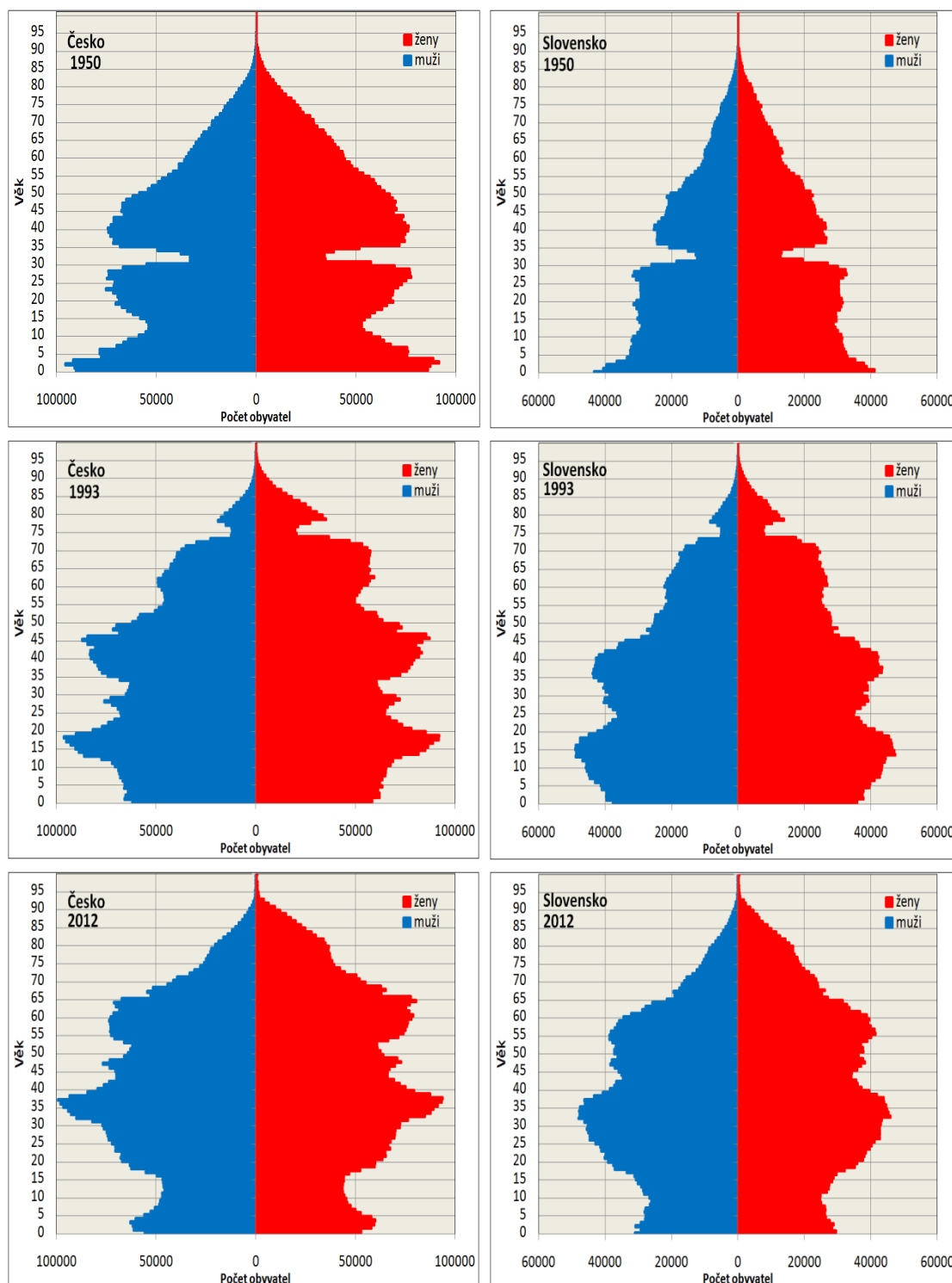
migračního přírůstku, který se stává pro reprodukci obyvatelstva stále důležitějším. Hrubá míra celkového přírůstku Česka se sice dostala do kladných čísel, nicméně především díky ziskům z migrace, kde byla změněna metodika a začali se započítávat imigranti i na dlouhodobý pobyt nad 90 dní. Hrubá míra přirozeného přírůstku se v Česku dostala na kladné hodnoty až po roce 2006 (Obr. 1), ačkoliv k jejímu zlepšování začalo docházet v Česku již na začátku tisíciletí díky silným populačním ročníkům žen narozených v 70. letech.

Stejně jako v Česku, tak i na Slovensku je významným jevem pokles počtu narozených a celkový pokles přirozeného přírůstku až do záporných hodnot. V roce 2000 nedosahoval přirozený přírůstek Slovenska již ani desetinu hodnoty z roku 1990 (Vaňo, 2005). V letech 2001–2003 došlo k přirozenému úbytku obyvatelstva (Obr. 1), což jsou historicky jediné roky, kdy k tomuto jevu na Slovensku došlo. Celkový přírůstek zůstal v kladných hodnotách především díky migračnímu přírůstku, který byl mezi lety 2001–2008 dle oficiálních statistik vyšší než přirozený. Přitom ještě v roce 1995 tvořil migrační přírůstek jen zhruba čtvrtinu z celkového přírůstku obyvatelstva. Příčin poklesu hrubé míry přirozeného přírůstku je dle Chromečka (2009) hned několik. Patří mezi ně nezaměstnanost, sociální nejistota, přebírání konzumního způsobu života z vyspělých kapitalistických zemí, prudké snížení výstavby bytů, a z toho vyplývající finanční náročnost získání zázemí pro mladé rodiny. Tyto důvody způsobily snížení sňatečnosti, plodnosti, zvýšení (a později snížení) potratovosti a v konečném důsledku snížení přirozeného přírůstku.

4.2 Vývoj věkové struktury obyvatelstva

Jedním z problémů, kterým obě populace v posledních letech čelí, je stárnutí obyvatelstva. To lze pozorovat na věkovém složení populace. To nám také odráží téměř sto let populačního vývoje, tedy z velké části i dobu, kdy oba státy byli součástí jednoho celku.

Populace Česka a Slovenska vstoupily do 21. století s velkými nepravidelnostmi ve věkové struktuře, které byly způsobeny především výraznými výkyvy úrovně plodnosti (Bartoňová, 2008a). V posledních dvaceti letech se věková struktura obyvatelstva Česka výrazně změnila (Obr. 2). V obou státech lze pozorovat podobné trendy a výkyvy ve věkové struktuře, ovšem v Česku byly vždy změny intenzivnější. To je dle Kučery (1994) způsobeno tím, že obyvatelstvo Slovenska má díky historickému vývoji a částečně i dřívějšímu ekonomickému a sociálnímu zaostávání poněkud jinou mentalitu a slovenská populace je tak stabilnější. Nepodléhá rychlým výkyvům jako populace Česka a reaguje méně pragmaticky. To dokazují menší výkyvy například po legalizaci umělých přerušení těhotenství na konci 50. let a jeho následném zpřísnění či po přijetí komplexu pronatalitních opatření v 70. letech.

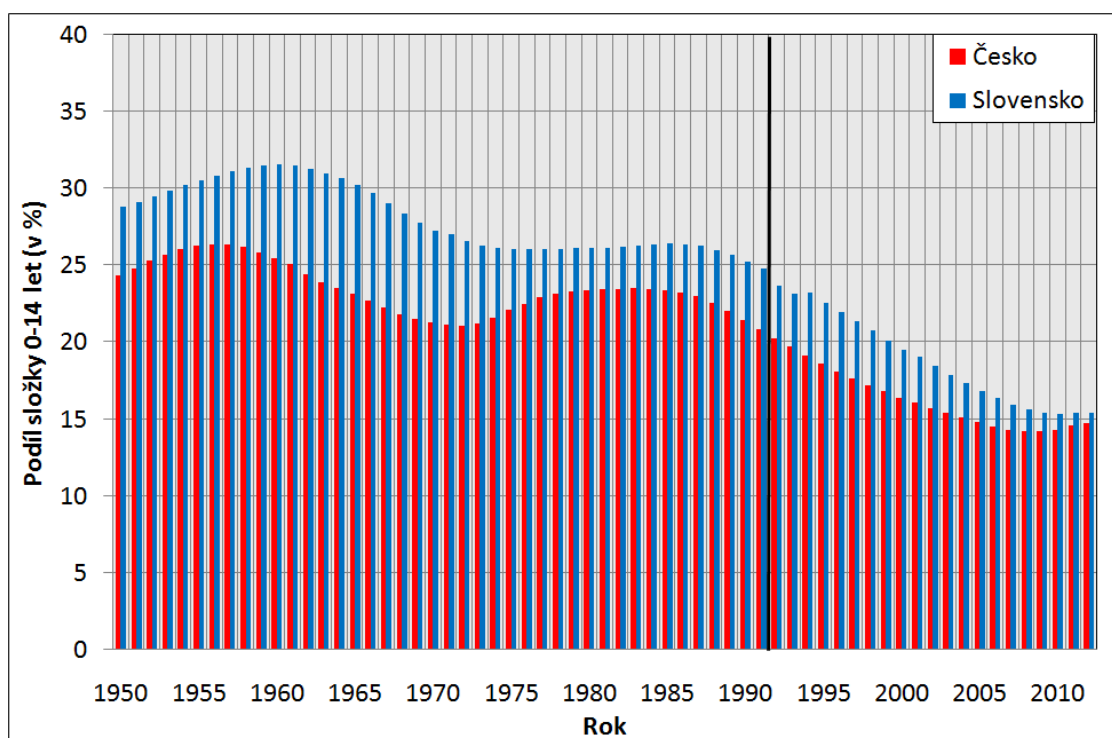
Obr. 2: Složení obyvatelstva dle pohlaví a věku v Česku a na Slovensku, 1950, 1993 a 2012

Zdroj: ČSÚ (2013b), ČSÚ (2014b), ŠÚSR (2014)

Zastoupení jednotlivých věkových složek v populacích Česka a Slovenska se již v druhé polovině 20. století měnilo. Již po zmíněném přijetí interrupčních zákonů na konci 50. let dochází k poklesu zastoupení skupiny 0–14 let v obou sledovaných populacích (Obr. 3a). Na Slovensku však podíl této věkové skupiny neklesl pod 25 % a v Česku neklesl pod 20 %

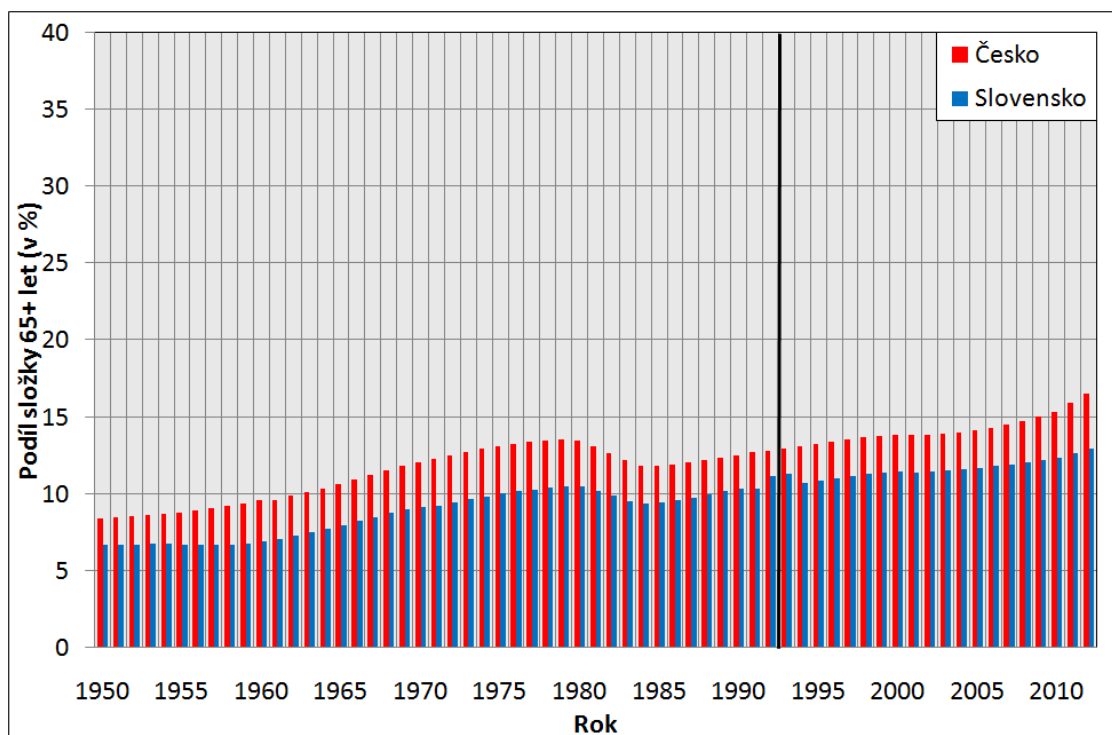
z celkové populace. Vlivem vyšší plodnosti si Slovensko udržovalo dlouhodobě příznivější věkové složení (Kučera, 1994). Až během posledních 20 let se podíl dětí do 15 let na Slovensku začal výrazněji snižovat. Postupně v obou sledovaných zemích klesl až k 15 %, čímž se populace obou států výrazně sblížily. Navíc se jedná o pokles na historicky nejnižší hodnoty. V roce 2006 se v Česku dokonce podíl skupiny 0–14 let vyrovnal podílu osob starších 65 let a od roku 2007 je podíl věkové skupiny 65+ na celkové populaci Česka dokonce vyšší než skupiny 0–14 let. Na Slovensku sice také probíhá navýšení počtu obyvatel starších 65 let a to jak v absolutních číslech, tak jako podíl na celkové populaci (Obr. 3b), nicméně stále nedosahuje takového zastoupení jako věková skupina 0–14 let. Rozdíl mezi těmito skupinami se však na Slovensku každý rok snižoval. Ještě v roce 1993 dosahovala věková skupina 0–14 let na Slovensku podílu přes 23,14 % (Obr 3a). Oproti ní věková skupina 65+ let dosahovala podílu 11,29 % na celkové populaci (Obr 3b). V roce 2012 byl rozdíl mezi oběma skupinami minimální, když věková skupina 0–14 let dosáhla podílu 15,38 % a věková skupina 65+ let 12,95 % na celkové populaci.

Obr. 3a: Podíl věkové skupiny 0–14 let na celkové populaci v Česku a na Slovensku, 1950–2012

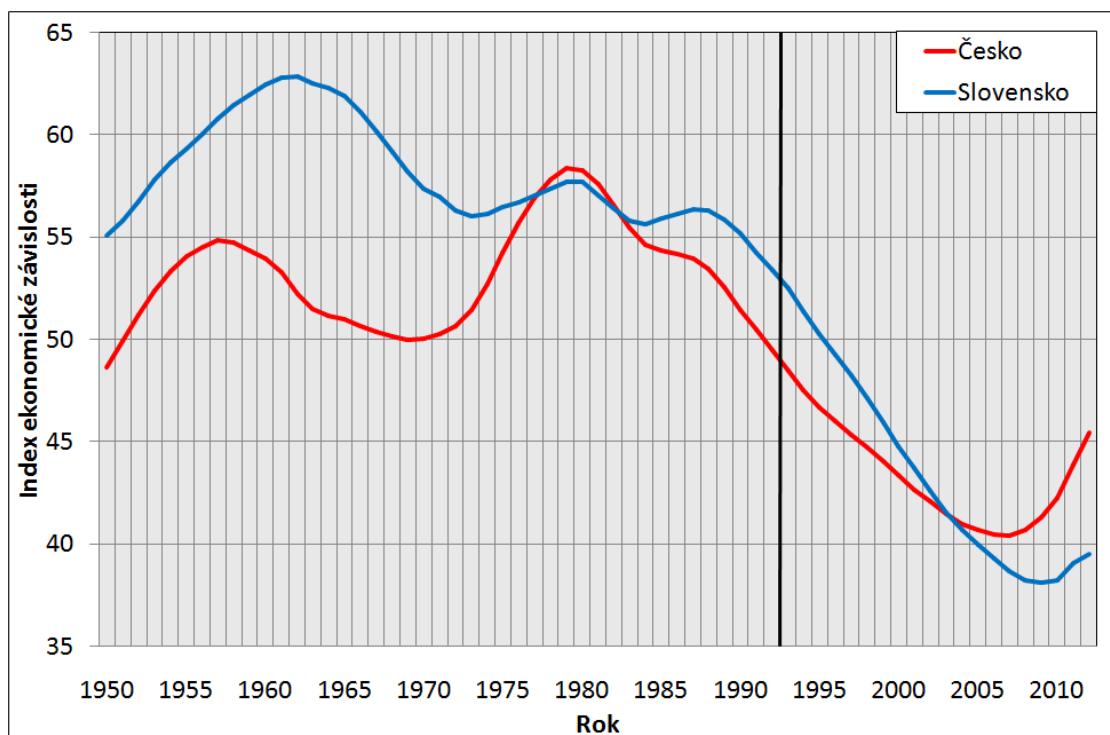
Zdroj: ŠÚSR (2014), ČSÚ (2013a)

Zvyšování podílu zastoupení starých obyvatel souvisí s druhým demografickým přechodem, kdy v obou sledovaných populacích můžeme pozorovat výrazné snížení úhrnné plodnosti. Navíc dochází v obou státech ke zlepšení úmrtnostních poměrů a to především právě u skupiny obyvatel 65 a více let, díky čemuž také její podíl na celkovém počtu obyvatel stoupá a v posledních letech dosahuje historicky nejvyšších hodnot.

Obr. 3b: Podíl věkové skupiny 65+ let na celkové populaci v Česku a na Slovensku, 1950–2012

Zdroj: ŠÚSR (2014), ČSÚ (2013a)

Se změnami v zastoupení jednotlivých složek souvisí také vývoj indexu ekonomické závislosti. Ten zhruba udává, kolik ekonomicky neaktivních osob připadá na 100 osob ekonomicky aktivních, avšak nezohledňuje poměr dětské a staré složky. Z hlediska makroekonomické zátěže osob v produktivním věku jsou výhodné nízké hodnoty indexu ekonomické závislosti. Znovu lze pozorovat podobné trendy v obou sledovaných populacích, kdy především v Česku při poklesu plodnosti v 60. letech index ekonomické závislosti klesal a při zvýšené plodnosti v 70. letech stoupal (Obr. 4). Na Slovensku je díky nižší intenzitě těchto trendů index ekonomické závislosti stálejší a kolísá méně. Po roce 1989 v souvislosti s druhým demografickým přechodem a výrazným poklesem plodnosti v obou sledovaných populacích dochází k propadu indexu ekonomické závislosti. Vzhledem k většímu propadu úhrnné plodnosti na Slovensku dochází i u indexu ekonomické závislosti k výraznějšímu propadu. V posledních letech znovu v obou populacích tento ukazatel mírně stoupá, což souvisí jak s mírným oživením plodnosti, tak především se zvyšováním věkové složky 65 a více let v obou populacích.

Obr. 4: Vývoj indexu ekonomické závislosti v Česku a na Slovensku, 1950–2012

Zdroj: ŠÚSR (2014), ČSÚ (2013a), vlastní výpočty

4.3 Vývoj úmrtnost

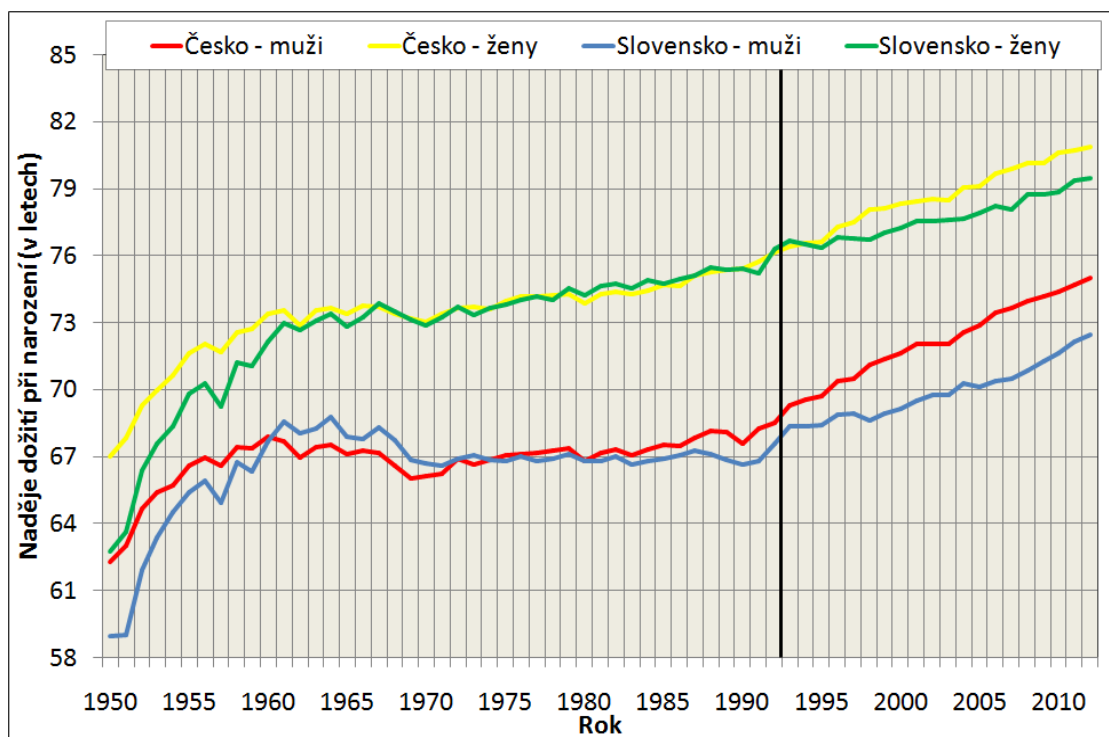
Od počátku 90. let dochází v obou státech k postupnému výraznému zlepšení úmrtnostních poměrů. Vývoj celkové úmrtnosti v 90. letech 20. století a v první dekádě 21. století byl velmi příznivý (Burcin a Kučera, 2010). Po pádu totalitního režimu došlo k otevření hranic, což byl jeden z prvků, díky kterým byla po roce 1989 lepší dostupnost zahraničních léků a zdravotních zařízení ze západu.

Nejen úmrtnostní poměry, ale také vyspělost populace, ukazuje naděje dožití při narození. Ta postupně v obou zemích a u obou pohlaví dosahuje historicky nejvyšších hodnot. Přitom v celém období 1962 až 1990 dle Kučery (1994) prokázala naděje dožití při narození v Česku u mužů zhoršení, u žen pak po počáteční stagnaci vykázala nevelké zlepšení až na konci osmdesátých let. Tím se v Česku ještě více prohloubily rozdíly mezi pohlavími. Stejně jako v Česku i na Slovensku dochází od 60. let 20. století ke stagnaci naděje dožití při narození, což souvisí s procesy celospolečenského vývoje (Mládek a kol. 1998). Na začátku 50. let v naději dožití při narození u obou pohlaví sice existovaly mezi Českem a Slovenskem výrazné rozdíly, v průběhu 20 let však tyto rozdíly díky zlepšení úmrtnostních poměrů na Slovensku vymizely (Obr. 5).

Ačkoliv po roce 1993 oba státy vykázaly růst naděje dožití při narození, situace v Česku je příznivější. Mezi lety 1993 a 2012 došlo na Slovensku ke zvýšení naděje dožití při narození o 4,11 roku u mužů a 2,78 roku u žen (Obr. 5). Česko však v naději dožití při narození vykázalo u obou pohlaví ještě větší nárůst a to o 5,69 roku u mužů a 4,47 roku u žen (Obr. 5). Z toho vyplývá, že meziročně se průměrně naděje dožití při narození zvyšovala o 0,22 roku u mužů na Slovensku, respektive 0,15 u žen a o 0,30 roku u mužů a 0,24 roku u žen v Česku.

V obou sledovaných zemích se postupně zmenšuje mužská nadúmrtnost. V Česku se rozdíl mezi pohlavími v období 1993–2012 snížil o 1,23 roku z rozdílu 7,11 let na rozdíl 5,88 let. Na Slovensku se ve stejném období hodnota tohoto ukazatele snížila o 1,33 roku z rozdílu 8,31 let na rozdíl 6,98 let (Obr. 5).

Obr. 5: Naděje dožití při narození v Česku a na Slovensku, 1950–2012

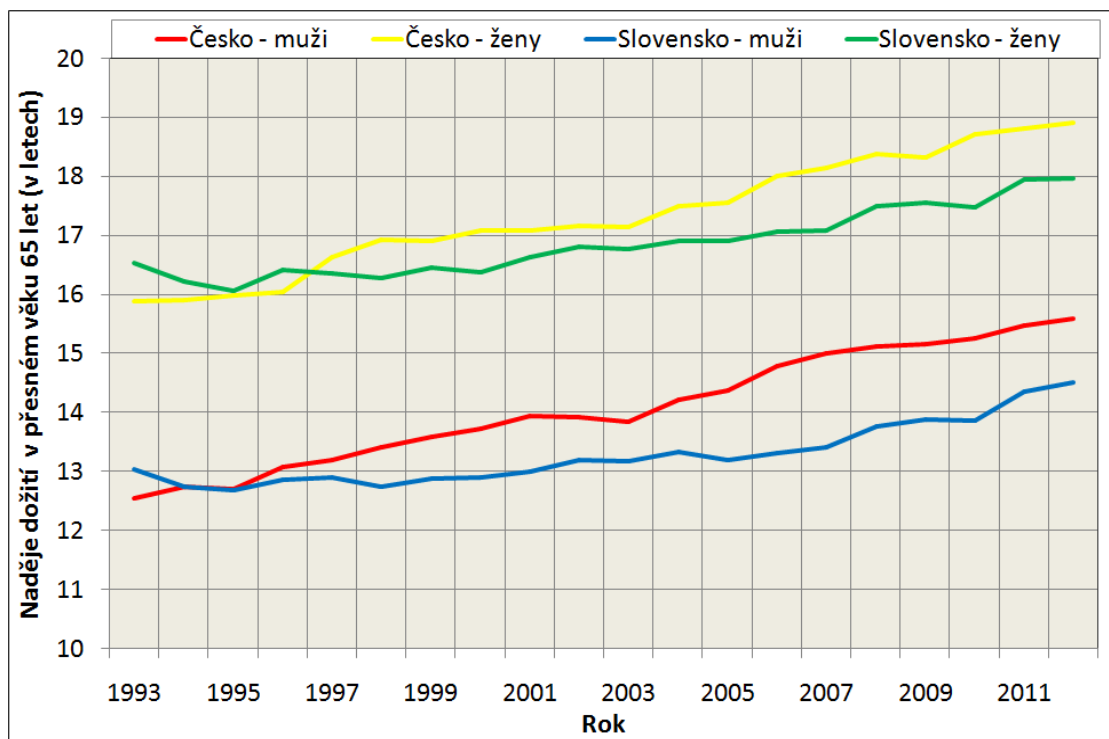
Zdroj: VDC (2014), ČSÚ (2013a)

Podobný trend jako u naděje dožití při narození nastává i v přesném věku 65 let. Zde lze znovu pozorovat rychlý nárůst v Česku a zvyšování u Slovenska. Na Slovensku došlo mezi lety 1993–2012 k nárůstu naděje dožití v přesném věku 65 let o 1,47 roku u mužů a 1,44 roku u žen (Obr. 6). V Česku pak ve stejném období vzrostla hodnota tohoto ukazatele o 3,03 let u mužů a 3,02 let u žen. V konkrétních číslech tak naděje dožití v přesném věku 65 let stoupla v Česku z 12,56 let u mužů a 15,89 let u žen v roce 1993 na 15,59 let u mužů a 18,91 let u žen v roce 2012 (Obr. 6). Na Slovensku tento ukazatel stoupl z 13,05 let na 14,52 let u mužů a z 16,53 let na 17,96 let u žen. Rychlejší růst naděje dožití v přesném věku 65 let naznačuje, že rozdíly

vznikající v naději dožití při narození mezi Českem a Slovenskem mohou být způsobovány lepšími úmrtnostními poměry ve starších věkových kategoriích v Česku.

Obr. 6: Naděje dožití v přesném věku 65 let v Česku a na Slovensku, 1993–2012

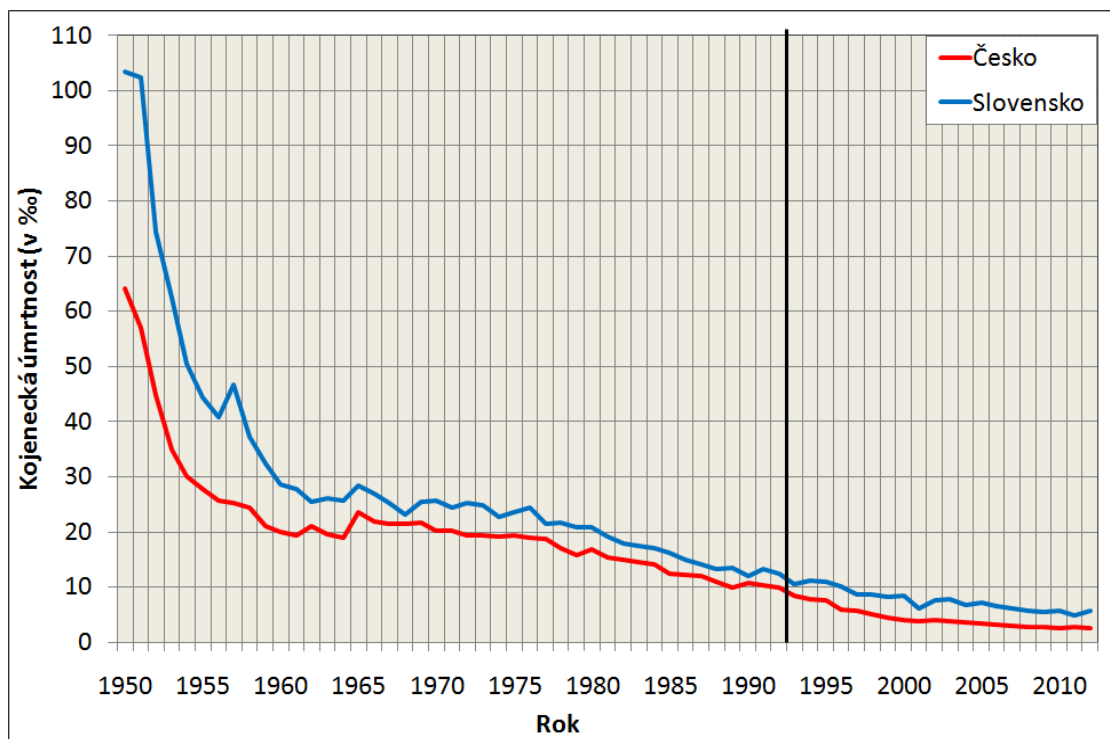
Zdroj: ŠÚSR (2014), ČSÚ (2014b), ČSÚ (2013b)

K nejvýraznějším zlepšením úrovně úmrtnosti patří hodnota kojenecké úmrtnosti, která přitom od 60. let spíše stagnovala. Výrazný pokles kojenecké úmrtnosti v obou státech přišel v 50. letech 20. století, kdy byla snaha soustředit převážnou většinu porodů do ústavů. Pokles kojenecké úmrtnosti v Česku až na 20 ‰ na počátku 60. let byl však způsoben i změnami definice živě narozeného dítěte, kterými docházelo v letech 1953–1964 k nadlepšování ukazatelů, což se prokázalo až vzestupem o 3,2 ‰ při návratu k mezinárodní definici od roku 1965 (Kučera, 1994). Na mezinárodně přijatelnou úroveň se kojenecká úmrtnost v Česku snížila až koncem 80. let. V podstatě stejný vývoj lze pozorovat na Slovensku. Rapidní pokles kojenecké úmrtnosti mezi lety 1950–1965 znamenal výrazné přiblížení hodnotám vykazovaným Českem. Zatímco ještě v roce 1950 byla kojenecká úmrtnost na Slovensku o téměř 40 ‰ vyšší než v Česku, tak v roce 1965 činil rozdíl mezi státy jen necelých 5 ‰ a v 80. letech dosahoval v průměru kolem 3 ‰ (Obr. 7).

Pokud bychom měřili hodnoty kojenecké úmrtnosti v posledních letech, můžeme Česko zařadit mezi evropskou špičku. V roce 1993 byla hodnota kojenecké úmrtnosti v Česku ještě 8,5 ‰, ale v roce 2012 dosáhl stejný ukazatel již pouze 2,7 ‰ (Obr. 7). Taková hodnota svědčí o vysoké kvalitě perinatální péče, porodnictví a tradičně také péče pediatrické a v neposlední

řadě také o pokroku, k němuž v tomto segmentu medicíny došlo za poslední dvě desetiletí (Burcin a Kučera, 2010).

Obr. 7: Vývoj kojenecké úmrtnosti v Česku a na Slovensku, 1950–2012

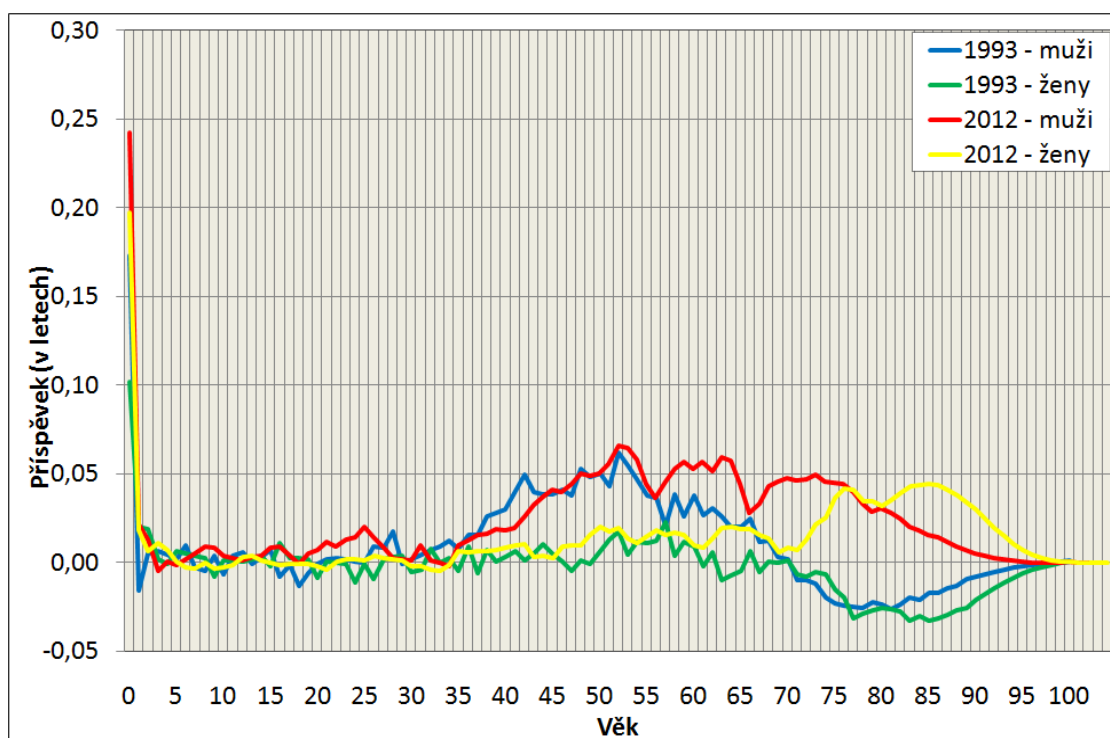
Zdroj: VDC (2014), ČSÚ (2013a)

Zatímco Česko se může úrovní kojenecké úmrtnosti srovnávat se světovou špičkou, Slovensko patří spíše k evropskému průměru. Oproti Česku, kde se již v roce 2008 dostala kojenecká úmrtnost pod 3 ‰, se na Slovensku stále drží nad 5 ‰ a pouze v roce 2011 se dostala pod tuto hodnotu. Příznivý vývoj úmrtnosti do jednoho roku života byl na Slovensku především v období 1995–2001 (Vaňo, 2005) a později i po roce 2005, kdy došlo k postupnému poklesu, který se zastavil až zvýšením hodnoty v roce 2012. Až do počátku 90. let se hodnota kojenecké úmrtnosti obou států sblížovala, nicméně od roku 1993 znovu došlo mezi oběma státy ke zvýšení rozdílu, který se v posledních 20 letech pohybuje kolem 3 ‰.

Prohlubující se rozdíly mezi nadějí dožití při narození mezi Českem a Slovenskem u obou pohlaví mohou být způsobeny především dvěma důvody. V první řadě se v obou případech pozitivně odráží pokles kojenecké úmrtnosti (Obr. 7), který je v Česku výraznější. Druhým důvodem je pokles úmrtnosti v nejvyšších věkových složkách, který souvisí s kardiovaskulární revolucí, kdy dochází k poklesu úmrtnosti na nemoci oběhové soustavy. I zde je zlepšení patrné především u Česka (Tab. 1 a 2). Tyto domněnky je však potřeba ověřit, k čemuž byla použita jednorozměrná dekompozice naděje dožití při narození mezi Českem a Slovenskem v letech 1993 a 2012.

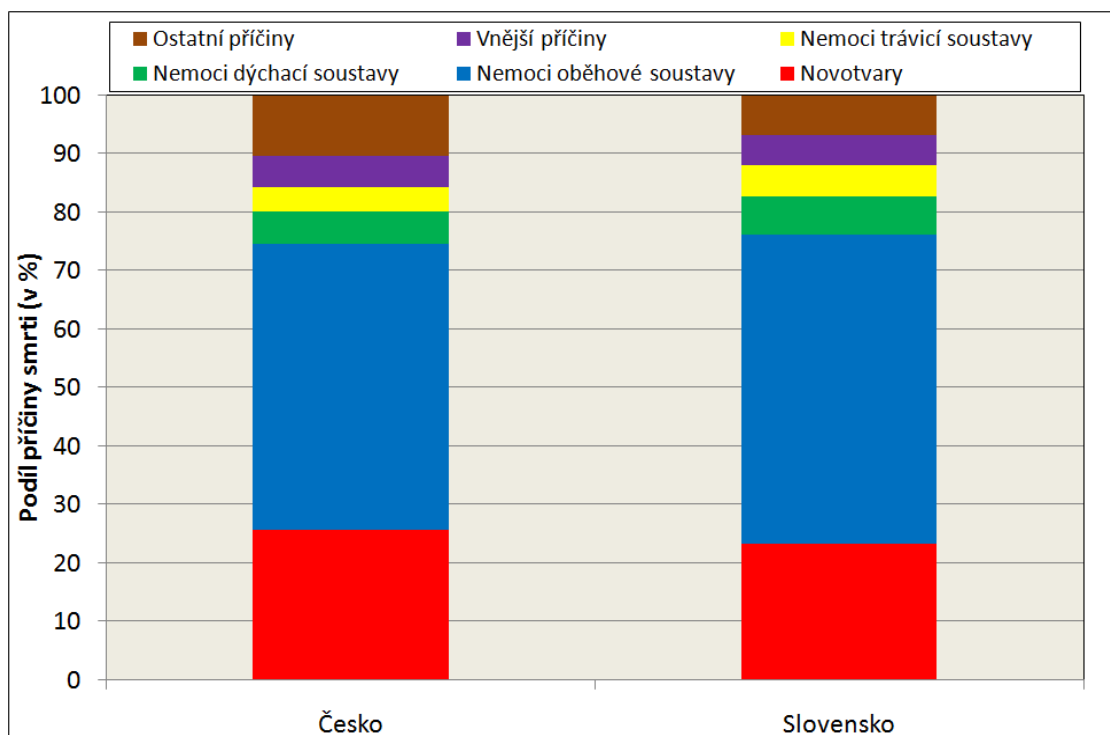
V roce 1993 měly oba státy naději dožití při narození obou pohlaví podobnou. Zatímco Česko mělo, především u mužů lepší úroveň úmrtnosti mezi 40. a 65. rokem života, Slovensko hodnotu naděje dožití vyrovnávalo lepší úrovni úmrtnosti po 70. roku života (Obr. 8). Naděje dožití žen při narození byla v roce 1993 na Slovensku dokonce vyšší než v Česku, na čemž se podílely znovu především ženy ve věku 70+ let (Obr. 8). V roce 2012 lze již vidět, že rozdíl v naději dožití při narození mezi Českem a Slovenskem vzniká úrovní úmrtnosti především vyšších věkových složek. U žen se rozdíl v úrovni úmrtnosti dostavuje především po 70. roku života, u mužů však k rozdílnosti přispívá úroveň úmrtnosti již od 40. roku života a příspěvky se začnou snižovat až po 75. roce života (Obr. 8). To znovu podporuje tvrzení, že na Slovensku není průběh kardiovaskulární revoluce tak zřejmý jako v Česku. K naději dožití při narození v obou státech samozřejmě tradičně přispívá v obou letech úroveň kojenecké úmrtnosti.

Obr. 8: Příspěvky jednotek věku na rozdíl naděje dožití mezi Českem a Slovenskem, 1993 a 2012

Zdroj: VDC a ŠÚSR (2014), ČSÚ (2013b), vlastní výpočty

Zajímavá situace nastává, pokud porovnáme oba sledované státy z hlediska příčin úmrtí. V obou státech se nemění zastoupení dvou nejvýznamnějších skupin příčin úmrtí, kterými jsou novotvary a nemoci oběhové soustavy. Na tyto dvě skupiny příčin stále připadá 75 % všech úmrtí (Obr. 9).

Obr. 9: Podíl vybraných příčin úmrtí v Česku a na Slovensku, 2012

Zdroj: ŠÚSR (2013), ČSÚ (2013b), vlastní výpočty

Srovnání standardizovaných měr naznačuje, že pokles úrovně úmrtnosti na novotvary a nemoci oběhové soustavy je v Česku výraznější než na Slovensku. Na novotvary došlo ve sledovaném období k poklesu úrovně úmrtnosti v Česku o 27 % u mužů a 22 % u žen, zatímco na Slovensku došlo k poklesu pouze o 2 % u mužů a 6 % u žen (Tab. 1 a 2). V Česku nastal výrazný pokles úrovně úmrtnosti i u úmrtí na nemoci oběhové soustavy. Zde se jednalo o 41 % u mužů i u žen. Na Slovensku přitom úmrtnost na stejnou příčinu klesla o 16 % u mužů respektive o 25 % u žen (Tab. 1 a 2). K dalšímu výraznému poklesu v obou sledovaných státech došlo v úrovni úmrtí na vnější příčiny. Zde se úroveň úmrtnosti snížila mezi roky 1993 a 2012 o 35 % u mužů z Česka a 38 % u mužů ze Slovenska. (Tab. 1). Ještě více se snížila úroveň úmrtnosti na vnější příčiny u žen a to o 59 % v Česku o 55 % na Slovensku (Tab 2).

Tab. 1: Standardizované míry úmrtnosti na vybrané příčiny smrti v Česku a na Slovensku, muži, 1993, 2001 a 2012 (na 100 000 osob, Evropský standard EUROSTAT)

Příčiny smrti	Česko				Slovensko			
	1993	2001	2012	Index 2012/1994	1993	2001	2012	Index 2012/1994
Novotvary	550	513	402	73	443	510	432	98
Nemoci oběhové soustavy	1337	1090	783	59	1161	1247	971	84
Nemoci dýchací soustavy	114	103	101	89	195	145	142	73
Vnější příčiny	143	119	93	65	146	112	91	62

Zdroj: ŠÚSR (2013), ČSÚ (2013b), ČSÚ (2014b), vlastní výpočty

Tab. 2: Standardizované míry úmrtnosti na vybrané příčiny smrti v Česku a na Slovensku, ženy, 1993, 2001 a 2012 (na 100 000 osob, Evropský standard EUROSTAT)

Příčiny smrti	Česko				Slovensko			
	1993	2001	2012	Index 2012/1994	1993	2001	2012	Index 2012/1994
Novotvary	302	285	234	78	225	233	212	94
Nemoci oběhové soustavy	954	802	567	59	858	826	646	75
Nemoci dýchací soustavy	56	52	51	91	94	63	62	66
Vnější příčiny	84	54	34	41	56	25	25	45

Zdroj: ŠÚSR (2013), ČSÚ (2013b), ČSÚ (2014b), vlastní výpočty

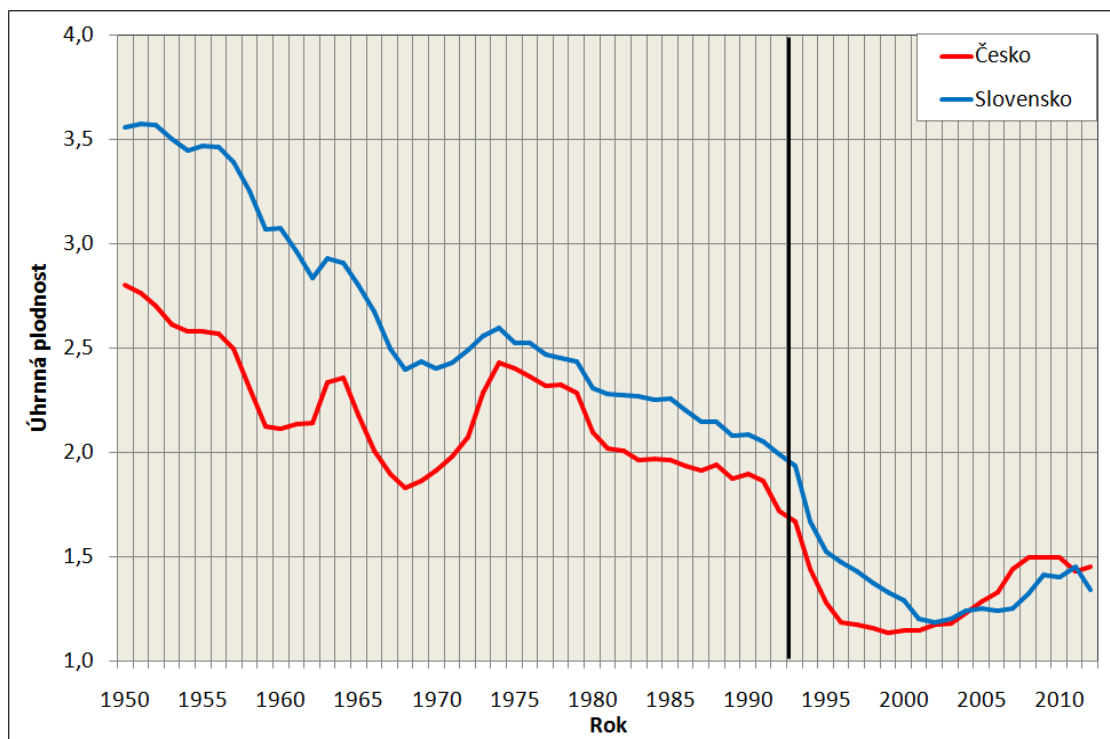
4.4 Vývoj plodnosti

Nejvyšší rozdíly mezi Českem a Slovenskem byly ve druhé polovině 20. století v úrovni reprodukce (Kučera, 1994). V 50. letech to bylo dozníváním demografické revoluce na Slovensku, později však úhrnná plodnost v obou částech státu klesla a hodnoty úhrnné plodnosti se začaly sblížovat na nižší úrovni. Po přijetí komplexu opatření rodinám s dětmi došlo v 70. letech ke zvýšení úhrnné plodnosti v Česku, zatímco na Slovensku byl jen zastaven jinak trvalý pokles. Ačkoliv za celou dobu existence společného státu neklesla úhrnná plodnost Slovenska pod úroveň Česka, docházelo po celou dobu ke sblížování hodnot obou částí Československa.

Od počátku devadesátých let jsou Česko a Slovensko ve druhém demografickém přechodu. Dochází k dalšímu poklesu úhrnné plodnosti, který byl nejdříve velmi rychlý, až po roce 2000 začala úhrnná plodnost opět stoupat. V 90. letech prošla plodnost zásadní změnou a transformovala se do stavu, pro který jsou typickými znaky posun narození prvního potomka do vyššího věku matky a vyšší podíl bezdětných (Podmanická a kol., 2009). Narození dítěte je na rozdíl od úmrtí vědomá událost, které se lze vyhnout nebo ji lze do určité míry naplánovat (Rychtaříková, 2010). Díky rozšíření antikoncepce po roce 1989 tak mohou ženy odkládat narození prvního potomka do vyššího věku. Již v roce 1994 klesl počet dětí na jednu ženu v Česku pod hranici 1,5 a od roku 1995 do roku 2005 byla hodnota úhrnné plodnosti menší než 1,3 (Rychtaříková, 2007). Absolutní minimum přišlo v roce 1999. Postupné zvedání hodnoty úhrnné plodnosti, které bylo nejvýraznější po roce 2005, kdy vyšla koncepce rodinné politiky, se však v roce 2008 zastavilo (1,5 dětí na jednu ženu) a úhrnná plodnost v Česku začala znovu klesat. K lehkému navýšení znovu došlo v roce 2012. Slovensko se za posledních dvacet let přesunulo ze skupiny států s vysokou plodností mezi státy s nejnižší plodností. Tento pokles byl výrazný především mezi lety 1993–1995, kdy došlo k poklesu úhrnné plodnosti o 21,2 %, přičemž v 80. letech byl tento pokles pouze 10 % (Vaňo, 2005). Na Slovensku dosáhla úhrnná plodnost nejnižší hodnoty v roce 2002 a od následujícího roku začala stoupat. V roce 2005 poprvé v historii klesla úhrnná plodnost Slovenska pod úroveň Česka a tento stav s výjimkou

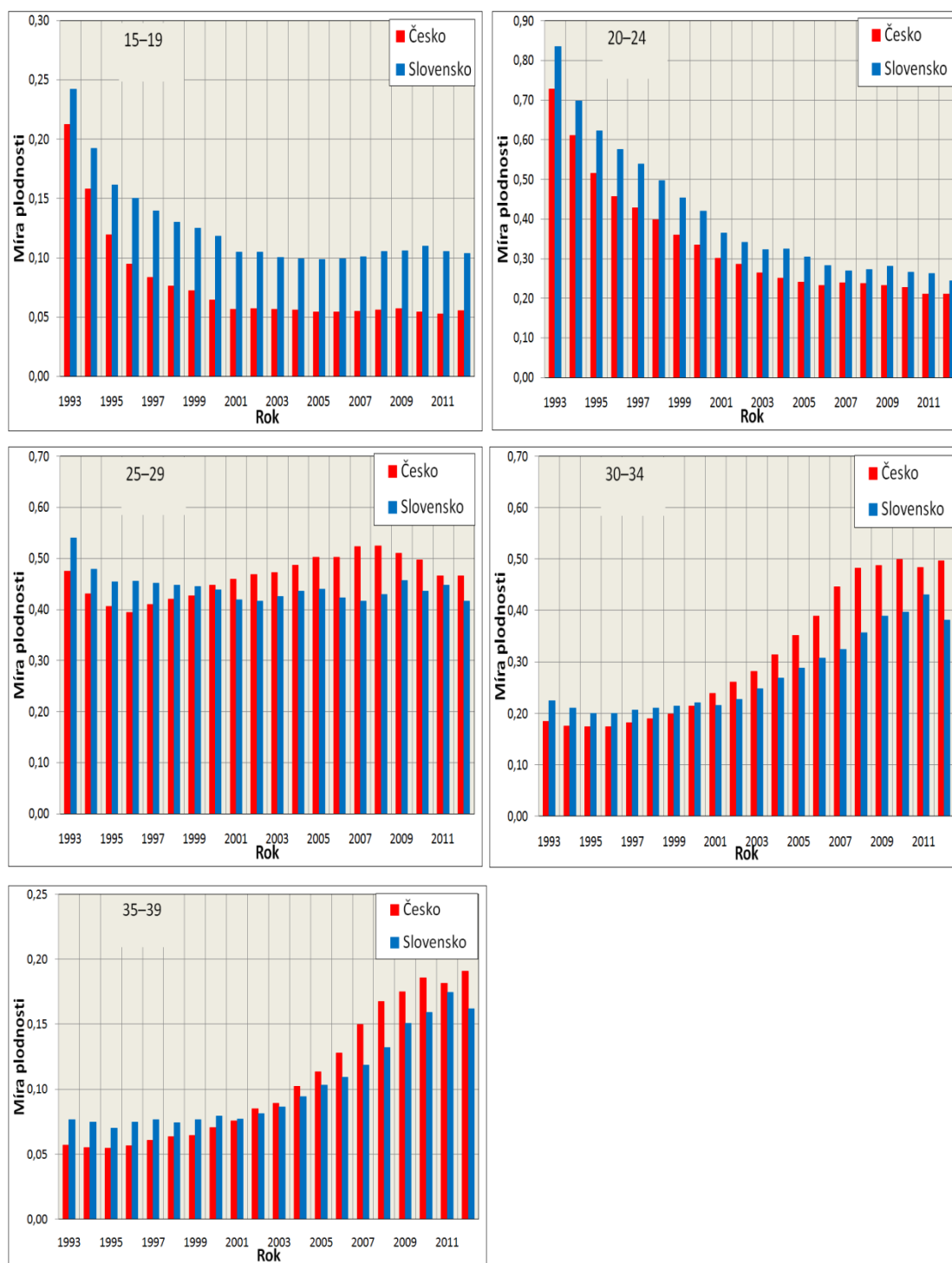
roku 2011 trvá dodnes. (Obr. 10). Celkově lze v obou státech pozorovat podobné trendy ve vývoji úrovně plodnosti.

Obr. 10: Úhrnná plodnost v Česku a na Slovensku, 1950–2012

Zdroj: VDC (2014), ČSÚ (2013a)

Pokles úhrnné plodnosti je spojen i s poklesem specifických měr plodnosti, který mezi lety 1993 a 2001 nastal ve všech věkových kategoriích. Kvůli odkládání narození dítěte do vyššího věku matky dochází k situaci, kdy jsou ve vyšším věku vyšší míry plodnosti. V roce 1993 byla v obou zemích maximální míra plodnosti ve věkové skupině 20–24 let, v následujících letech se přesunula do věkové skupiny 25–29 let a v roce 2012 již byla v Česku maximální míra plodnosti ve 30 letech. Na Slovensku se také přibližuje ke třicátému roku života, nicméně zatím zůstává ve 28 letech. Míra plodnosti ve vyšších věkových skupinách však v Česku ani na Slovensku nedosahuje úrovně míry plodnosti ve věkové skupině 20–24 let v roce 1993 a celková úhrnná plodnost tak nedosahuje stejných hodnot. Až do roku 2001 převyšovaly specifické míry plodnosti na Slovensku Česko téměř ve všech hlavních věkových složkách. Pouze ve věkové složce 25–29 let převýšila specifická míra plodnosti v Česku tu na Slovensku (Obr. 11). Od roku 2001 pak naopak dosahuje specifická míra plodnosti v Česku vyšší hodnoty, výjimkou je věková skupina 15–19 let, kde vyšších hodnot dosahuje Slovensko.

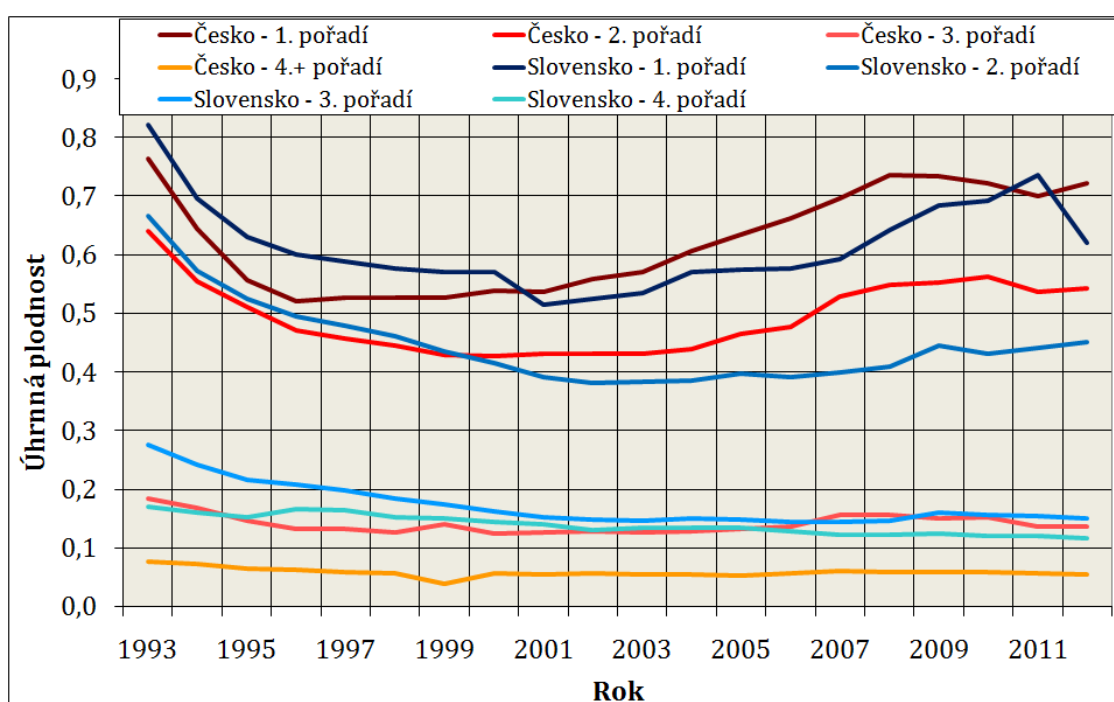
Obr. 11: Trendy měr plodnosti podle věku v Česku a na Slovensku, 1993–2012

Zdroj: ČSÚ (2013b), ČSÚ (2014b) ŠÚSR a VDC (2014), vlastní výpočty

Z pohledu pořadí narozených se úhrnná plodnost v čase mění v obou sledovaných státech méně. Úhrnná plodnost dětí narozených v prvním pořadí se v současnosti v Česku pohybuje na podobné úrovni jako v roce 1994 a stejně je tomu i na Slovensku. Na poklesu celkové úhrnné plodnosti se v Česku podílí pokles především úhrnné plodnosti narozených ve druhém a třetím pořadí (Gejdoš, 2011). Po prudkém poklesu především plodnosti prvního

a druhého pořadí v Česku došlo od roku 2000 k mírnému nárůstu. Ten trval až do roku 2009, kdy se ovšem zastavil (Obr. 12). To může být způsobeno tím, že se již částečně stabilizoval nový model reprodukčního chování v Česku. Na Slovensku došlo v letech 1994 a 1995 k výraznému propadu prvních tří pořadí. Nejvýznamnější propad nastal u plodnosti prvního pořadí. Pokles všech tří pořadí na Slovensku trval až do roku 2001, kdy došlo k dosažení historického minima úhrnné plodnosti. Až do roku 2007 se poté dá na Slovensku hovořit o stagnaci plodnosti ve všech třech pořadí a od roku 2008 dokonce o růstu plodnosti (Obr. 12). Plodnost čtvrtého a vyššího pořadí se v obou státech dlouhodobě nemění. To poukazuje na fakt, že v Česku i na Slovensku převažují rodiny s dvěma dětmi.

Obr. 12: Vývoj úhrnné plodnosti dle pořadí narozených v Česku a na Slovensku, 1993–2012

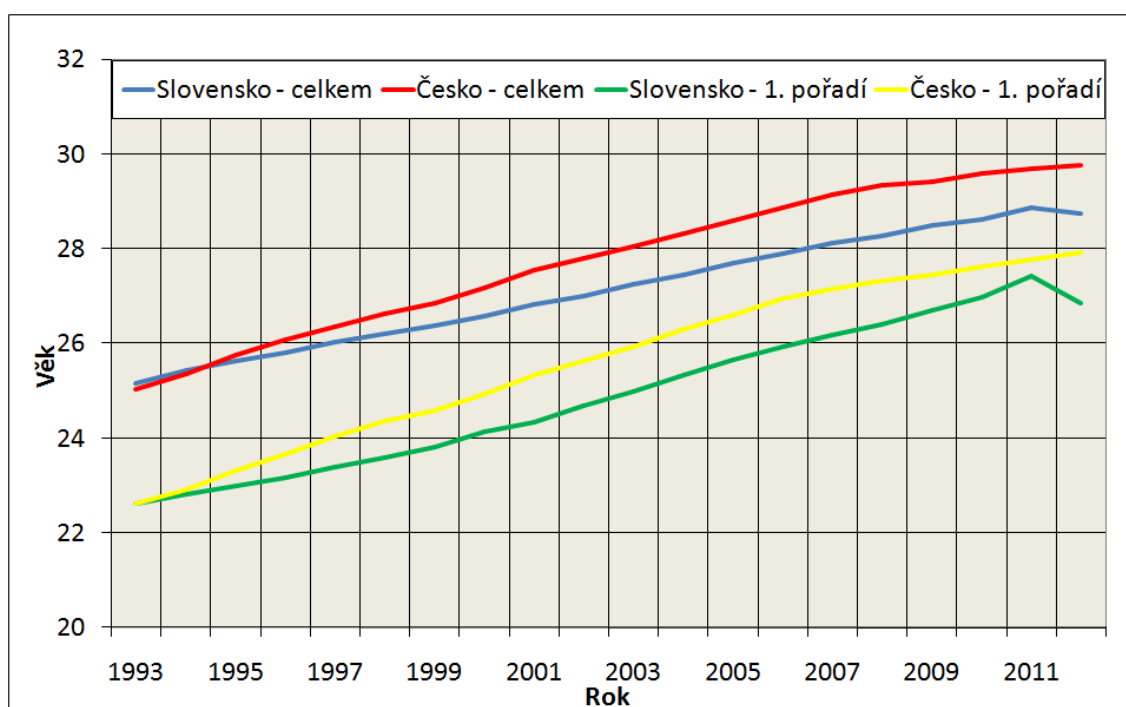
Zdroj: ČSÚ (2013b), ČSÚ (2014b), ŠÚSR a VDC (2014)

Snižování úrovně plodnosti až na extrémně nízké hodnoty bylo do jisté míry ovlivněno narůstáním věku matek při narození prvního dítěte (Rychtaříková, 2007). Jak již bylo řečeno, v posledních dvaceti letech, tedy po pádu totalitního režimu, nastalo rozšíření užívání moderní antikoncepce. To umožnilo posouvání narození dítěte a zvyšování průměrného věku matky při narození prvního dítěte v obou zemích. Je zajímavé, že ačkoliv v obou zemích dochází k výraznému růstu tohoto věku, stále dochází ke zvyšování rozdílů mezi oběma státy (Obr. 12). Vzrostl především věk při narození prvního a druhého dítěte. Děti 3. a 4. pořadí jsou méně frekventované a rodí se matkám ve věku 30 a více let, kdy již na eventuelní posun není příliš velký prostor, a proto jejich hodnoty narostly nejméně (Rychtaříková, 2008). V Česku vzrostl průměrný věk matky při narození dítěte z 25,04 let v roce 1993 na 29,76 let v roce 2012.

Při narození prvního dítěte pak nastal posun z 22,61 let na 27,92 let. Na Slovensku pak z 25,17 let na 28,75 let při narození a z 22,62 let na 26,84 let při narození prvního dítěte (Obr. 13). Vzhledem k uvedeným hodnotám lze uvažovat, že Slovensko stále patří v rámci Evropy ke státům s nižším průměrným věkem matek při narození dítěte. Zatímco v mnoha státech západní Evropy je průměrný věk matek víc než 30 let, na Slovensku je to stále přibližně o dva roky méně. Naopak Česko se hranici 30 let již blíží i přes to, že již nedochází k tak rychlému zvyšování hodnoty.

Obr. 13: Průměrný věk matek v Česku a na Slovensku, 1993–2012

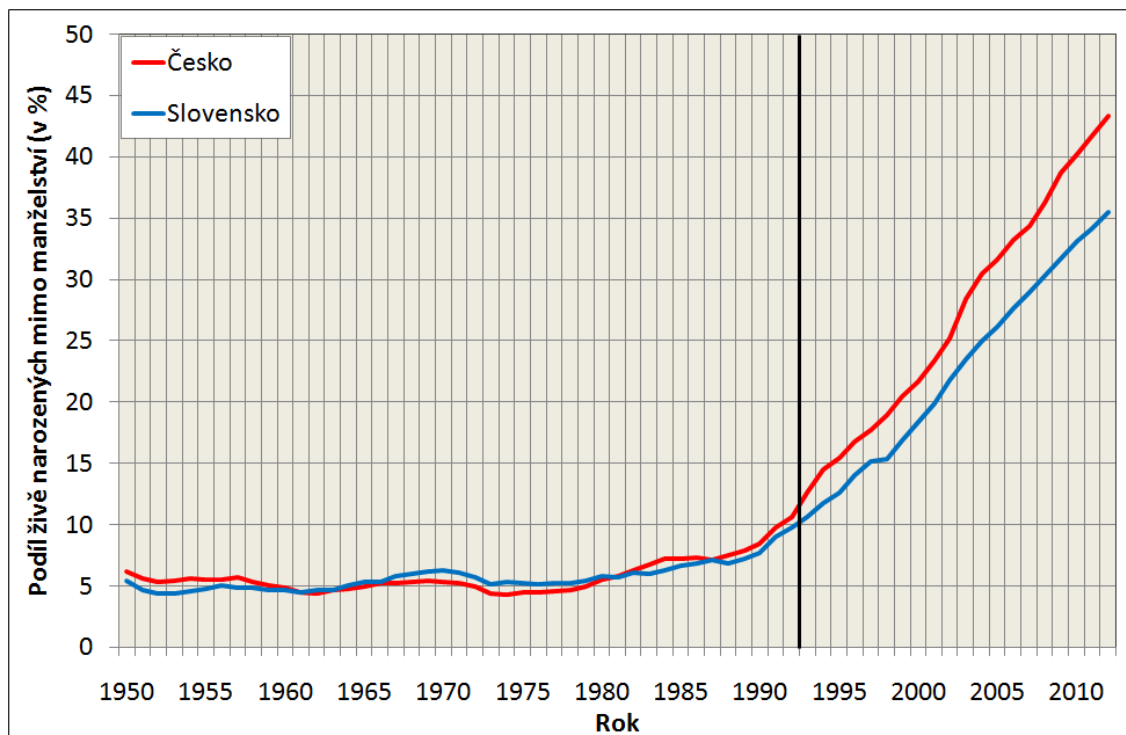
Zdroj: ČSÚ (2013b), ŠÚSR a VDC (2013), vlastní výpočty

Výrazné změny v obou sledovaných zemích nastaly u podílu dětí narozených mimo manželství. V obou zemích nepřesáhl do začátku devadesátých let podíl živě narozených mimo manželství 10 %. Až do počátku 60. let byl podíl narozených mimo manželství na Slovensku nižší, pak byl řadu let tento ukazatel na Slovensku o něco vyšší než v Česku, než od roku 1981 došlo k rychlejšímu vzestupu podílu v Česku. Zřejmě to souvisí s častější existencí faktických manželství v Česku (Kučera, 1994).

V roce 2000 dosáhl podíl dětí narozených mimo manželství v Česku 21,77 % a v roce 2006 byl již 33,3 % (svobodným matkám 27,9 %). V roce 2012 se tento podíl úrovně zvýšil na 43,4 % (Obr. 12). Lze tedy pozorovat, že podíl narozených mimo manželství v Česku stále výrazně stoupá. Pokud tyto podíly porovnáme se Slovenskem, zjistíme, že trend je relativně podobný. V roce 2000 se mimo manželství narodilo na Slovensku 18,26 % dětí, a podobně jako v Česku, tento podíl postupně stoupal na 27,5 % v roce 2006 a 34,4 % v roce 2012 (Obr. 14).

Je otázkou, zda a kdy se tento růst zastaví a zda tomu bude pro oba státy na stejných hodnotách. Počet narozených mimo manželství nenásleduje trend celkové plodnosti a naopak stoupá. I přes růst v obou krajinách se rozdíl mezi zeměmi postupně zvyšuje a není jasné, na jakých hodnotách se zastaví.

Obr. 14: Podíl živě narozených mimo manželství v Česku a na Slovensku, 1950–2012

Zdroj: ŠÚSR (2014), ČSÚ (2013a)

V rámci plodnosti neexistují mezi Českem a Slovenskem výraznější rozdíly, byť k oddálení došlo, nebylo nijak výrazné. V obou státech lze pozorovat podobné trendy, ať už se jedná o úhrnnou plodnost, která postupně klesá či zvýšení podílu nemanželských dětí, který roste především díky zvyšující se plodnost svobodných matek. Je nezpochybnitelné, že v obou státech se rodí méně dětí, než je v dlouhodobém horizontu nutné pro zachování prosté reprodukce, což je nutné vyvažovat intenzivní migrační politikou.

4.5 Vývoj migrace

Faktorem, který v posledních letech stále významněji ovlivňuje demografický vývoj, je migrace. Mezinárodní migrace v obou státech vzrostla po roce 1989, kdy došlo ke změně politického systému a otevření hranic. Od roku 1991 se stalo Česko zemí migračně ziskovou (Bartoňová, 2007). Vývoj migrace v Česku po roce 1989 dělí Baršová a Barša (2005) na tři etapy: první etapa bezprostředně souvisela se zmíněnými změnami roku 1989 a představovala především návratovou migraci. Mezi lety 1993 a 1997 nastává druhá etapa, která se vyznačuje

poklesem migrace Česka se Slovenskem a posílenými migračními vazbami s jinými zeměmi. Třetí etapa (1998–2000) je charakterizována snižováním intenzity zahraničního stěhování. Navíc se Česko změnilo z tranzitní na cílovou zemi imigrantů. Problémem tohoto obrazu zahraniční migrace je však skutečnost, že není úplný. Nezachycuje významnou skupinu migrantů, kteří v Česku z úředního pohledu pobývají přechodně na základě povolení k dlouhodobému pobytu (Baršová a Barša, 2005). Od roku 2001 jsou do počtu obyvatel Česka započítáváni již i cizinci pobývající v Česku. Do roku 2003 cizinci pobývající více než 1 rok, od roku 2004 s povoleními k pobytu (trvalému, přechodnému a dlouhodobému), osoby s uděleným azylem a občané EU pobývající v Česku více než rok. Došlo tak k výraznému zvýšení počtu cizinců v Česku (od roku 2004 je z cizinců zhruba 40 % s trvalým pobytem). Mezi lety 2002–2012 pak nastalo období kladné zahraniční bilance.

Tab. 3: Zahraniční stěhování v Česku, 1993–2012

Ukazatel	1993	2000	2004	2011	2012
Přistěhovali	12900	12918	53453	22590	30298
Vystěhovali	7424	1263	34818	5701	20005
Migrační obrat	20324	14181	88271	28291	50303
Migrační saldo	5476	6539	18635	16889	10293
- na 1 000 obyvatel	0,5	0,6	1,8	1,6	1,0
Migrační účinnost (%)	26,9	82,2	21,1	59,7	20,5

Zdroj: ČSÚ (2013b), ČSÚ (2014b)

Vlivem změny v legislativě a v metodice registrace zahraniční migrace nejsou data za zahraniční migraci z 90. let a od roku 2000 vzájemně srovnatelná (Bartoňová, 2008b). Po vstupu Česka do Evropské unie se však situace v migračním zákonodárství stabilizovala a od roku 2005 lze považovat statistické údaje za plně srovnatelné. Nejvyšší hodnoty dosáhl počet přistěhovalých v roce 2007, kdy na území Česka přistěhovalo 104 445 migrantů a migrační saldo dosáhlo hodnoty 83 945. Poté již došlo k poklesu a nyní se počet přistěhovalých pohybuje maximálně kolem 30 tisíc ročně (Tab. 3).

Podobně jako u Česka byla před rokem 1989 zahraniční migrace i u Slovenska pouze nepatrnou součástí populačního vývoje. To se ovšem změnilo ihned po změně politického režimu. Ještě výraznější změny nastaly po rozdělení Československa, kdy do zahraniční migrace byla již započítávána i migrace mezi Slovenskem a Českem. Zatímco v roce 1995 tvořilo migrační saldo jen přibližně čtvrtinu celkového přírůstku obyvatel Slovenska, od roku 2001 je migrační přírůstek vyšší než přirozený přírůstek, díky čemuž se na Slovensku zachoval celkový přírůstek obyvatelstva (Mládek a kol., 2006). Od roku 2008 se však počet přistěhovalých začal znovu snižovat. Lze předpokládat, že celosvětová krize na finančních trzích, která zasáhla světovou ekonomiku v polovině roku 2008, má značný vliv i na zahraniční migraci (Katuša a kol., 2013). V porovnání s Českem žije na Slovensku výrazně méně cizinců. V roce

2012 to bylo 72 925 cizinců s obvyklým pobytem na Slovensku, což je pouze 1,3 % z celkové populace Slovenska. Pro porovnání v Česku v roce 2012 žilo 435 946 cizinců, což je 4,1 % obyvatel. Celkově je však Slovensko migračně ziskovou zemí, což dokládá kladné migrační saldo, které po celé sledované období od roku 1993 nenabylo záporných hodnot (Tab. 4).

Tab. 4: Zahraniční stěhování na Slovensku, 1993–2012

Ukazatel	1993	2000	2004	2011	2012
Přistěhovali	9106	2274	4460	4829	5419
Vystěhovali	7355	811	1586	1863	2003
Migrační obrat	16461	3085	6046	6692	7422
Migrační saldo	1751	1463	2874	2966	3416
- na 1 000 obyvatel	0,3	0,3	0,5	0,5	0,6
Migrační účinnost (%)	10,6	47,4	47,5	44,3	46,0

Zdroj: ŠÚSR (2013)

Tab. 5: Migrační saldo dle předchozí země migranta a cílové země migranta a státního občanství mezi Českem a vybranými zeměmi, ČR, 1993–2012

Země / státní občanství	1993	2000	2004	2011	2012
Ukrajina	276	1203	11357	1889	-1814
Slovensko	44	2413	-6078	3389	3959
Vietnam	205	309	3687	655	-92
Rusko	308	425	1316	2123	1766
Německo	1312	158	657	972	1050
Spojené Státy	302	338	158	1311	765
Česko	-	-	1615	-1316	-1640

Pozn.: do roku 2004 dle země předchozí/cílové země, od roku 2004 dle státního občanství migranta

Zdroj: ČSÚ (2013b), ČSÚ (2014)

Mezi lety 1993 a 2000 bylo z celkového ročního průměru kolem 10 tisíc přistěhovalých do Česka přibližně třetina ze Slovenska. Podobně na tom byl podíl vystěhovalých na Slovensko, tedy třetina z celkového počtu přibližně 1000 osob ročně. Nutno podotknout, že bilance, kterou uvádí ŠÚSR je výrazně odlišná od bilance ČSÚ. Hlavní zdrojové země pro Česko v 90. letech minulého století byly Slovensko, Ukrajina, Německo a Vietnam, který se důležitou zdrojovou zemí stal ve druhé polovině zmíněného desetiletí. V roce 2001 došlo k jedinému případu, ve kterém mělo Česko záporné migrační saldo, a počet vystěhovalých převýšil přistěhovalé o 8,6 tisíc. To však lze částečně vysvětlit rozšířením definice přistěhovalého a novým zákonem o pobytu cizinců platným od 1. 1. 2000. Ten pobyt cizinců na našem území do určité míry zpřísnil, což se projevilo nižším počtem přistěhovalých s povolením k dlouhodobému pobytu v roce 2000 (Kretschmerová, 2002). Podle této metodiky je do databáze přistěhovalý zařazen až ve chvíli, kdy délka jeho pobytu v zemi přesáhne jeden rok.

V roce 2001 bylo saldo migrace Česka s téměř všemi hlavními zdrojovými zeměmi záporné. Jediný stát, se kterým si dokázala uchovat migrační přírůstek, byl Vietnam (saldo 1,4 tis.) (Kretschmerová, 2002). Tento stav byl způsoben již zmíněnou změnou metodiky. Nejvyšší migrační zisky osob dle jejich státního občanství byly mezi lety 2002 – 2008 relativně stabilní a na prvních místech se vyskytovali občané Ukrajiny, Slovenska a Vietnamu (v roce 2002 byly na třetím místě občané Polska, v roce 2004 pak čeští občané). Od roku 2008 se mezi trojici nejvyšších sald objevuje každoročně Rusko, v letech 2009 a 2010 také Spojené státy a v roce 2012 bylo pořadí následující: 1. Slovensko (saldo 4 tisíce), 2. Rusko (1,6 tisíce) a 3. Německo (1,1 tisíce). U občanů Ukrajiny a Vietnamu bylo registrováno dokonce záporné saldo (Tab. 5).

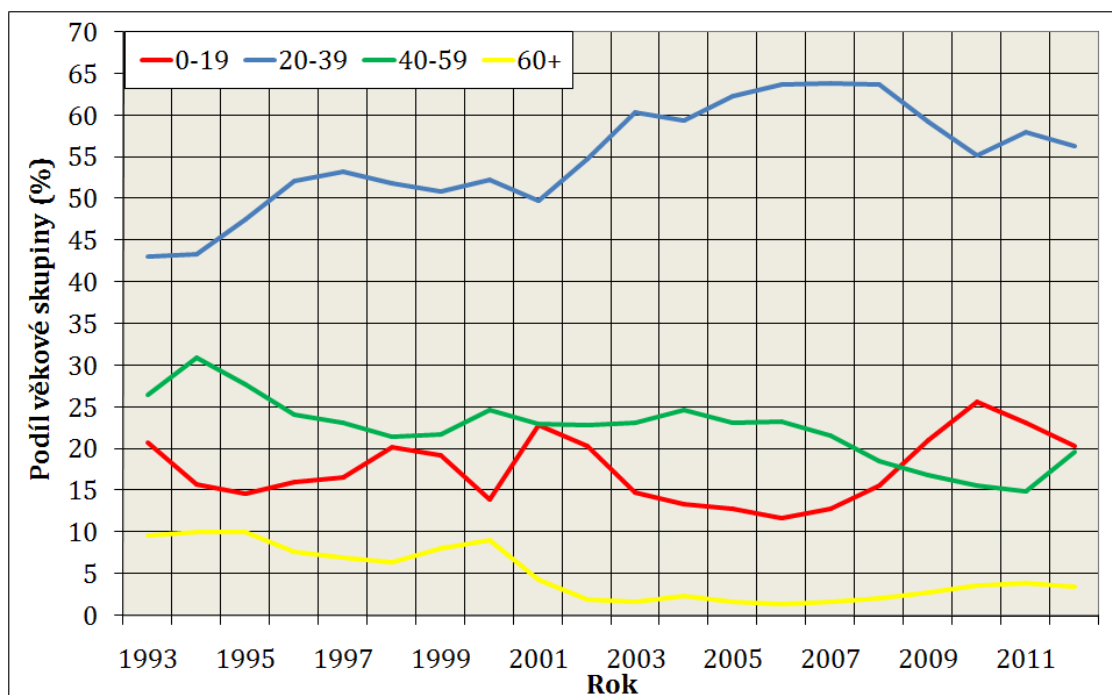
Tab. 6 : Migrační saldo dle předchozí země migranta a cílové země migranta a státního občanství mezi Slovenskem a vybranými zeměmi, SR, 1993–2012

Země	1993	2000	2004	2011	2012
Česko	-44	958	325	352	549
Německo	170	-57	104	112	80
USA	99	13	86	31	66
Ukrajina	290	152	326	115	111
Maďarsko	31	8	73	648	726
Jugoslávie/Srbsko	182	64	274	50	38
Rumunsko	160	47	323	451	271

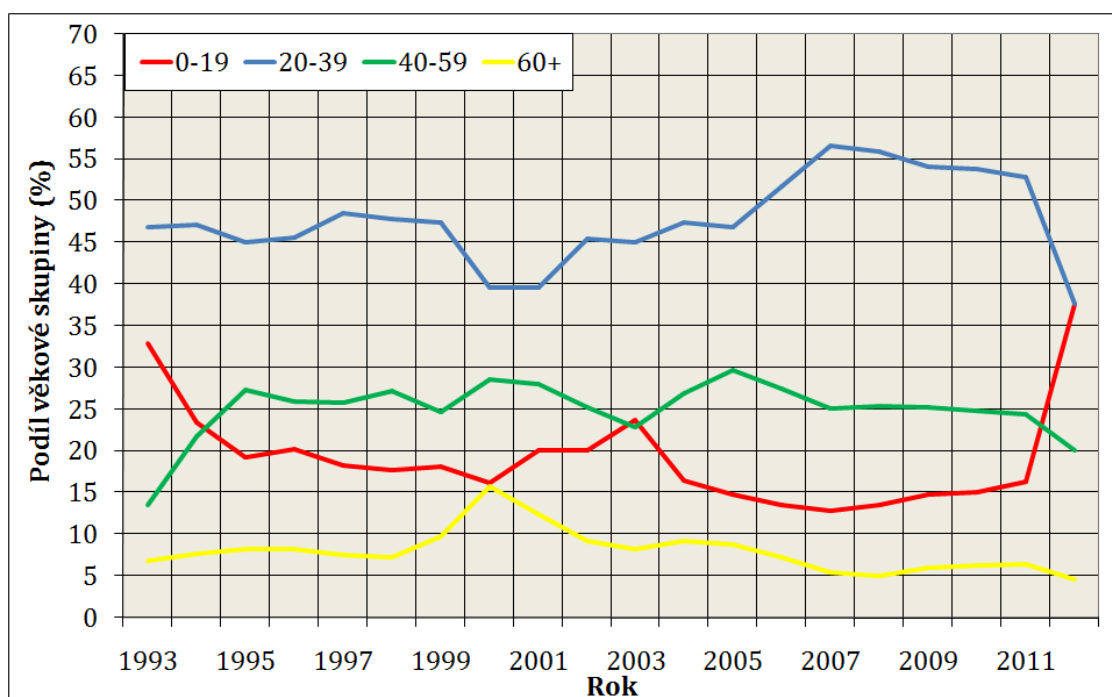
Pozn.: Jugoslávie se v roce 2002 přejmenovala na Srbsko a Černá Hora, v roce 2006 došlo k rozpadu a v tabulce zůstávají pouze data za Srbsko

Zdroj: ŠÚSR (2013)

Mimo migrace z Česka, které je věnovaná samostatná kapitola, byly hlavními zdrojovými zeměmi Slovenska v 90. letech 20. století Ukrajina a Německo. Dalšími zeměmi, ze kterých přicházel vyšší počet občanů, byly Kanada či Rusko. Na rozdíl od Česka nemělo dle oficiálních statistik Slovensko od vzniku v roce 1993 záporné saldo migrace. Migrační saldo Slovenska se výrazně zvýšilo po vstupu do Evropské Unie, nicméně v roce 2007, kdy došlo k dalšímu rozšíření Evropské Unie, se výrazně zvýšil počet imigrantů z Rumunska. V letech 2007 a 2008 dokonce jejich počet překonal počet přistěhovalých z Česka. Tyto roky byly jediné dva, kdy se na prvním místě umístil jiný stát než Česko. Od roku 2009 pak první tři země, ze kterých proudilo na Slovensko nejvíce občanů, byly Česko, Maďarsko a Rumunsko a až v roce 2012 se na třetí místo dostalo Spojené království Velké Británie a Severního Irska (Tab. 6). Co se týká cílových zemí emigrantů ze Slovenska, i zde převládá Česko, která je dlouhodobě následována Německem, Rakouskem a Velkou Británií. Mimo evropské státy pak dominují Spojené státy americké a Kanada.

Obr. 15a: Podíl věkových skupin na všech přistěhovalých do Česka, 1993–2012

Zdroj: ČSÚ (2013b), ČSÚ (2014b), vlastní výpočty

Obr. 15b: Podíl věkových skupin na všech přistěhovalých na Slovensko, 1993–2012

Zdroj: ŠÚSR a VDC (2014), vlastní výpočty

U věkového složení cizinců se odráží skutečnost, že většina jich do Česka i na Slovensko přichází za prací či studiem. Nejméně se stěhují lidé nad 60 let (Obr. 15a a 15b). Zastoupení jednotlivých složek se v obou zemích nemění a struktura přistěhovalých do obou států je podobná jako v dalších vyspělých zemích. Obecně se totiž dá říci, že migrují především

mladí lidé. V čase se pořadí podílu jednotlivých složek ani v jednom ze sledovaných států nemění a zastoupení skupin 0–19 let a 40–59 let jsou dlouhodobě na podobné úrovni.

Zajímavý je vysoký nárůst nejmladší věkové skupiny na Slovensku v roce 2012. Ze všech přistěhovalých tvoří děti ve věku 0–4 let 31 % a samotné děti v dokončeném věku 0 let tvoří 18 %. Šlo hlavně o návrat dětí narozených mimo SR, které se nezapočítávají k dětem narozených na Slovensku (Katuša a kol., 2013).

4.5.1 Vzájemná migrace mezi Českem a Slovenskem

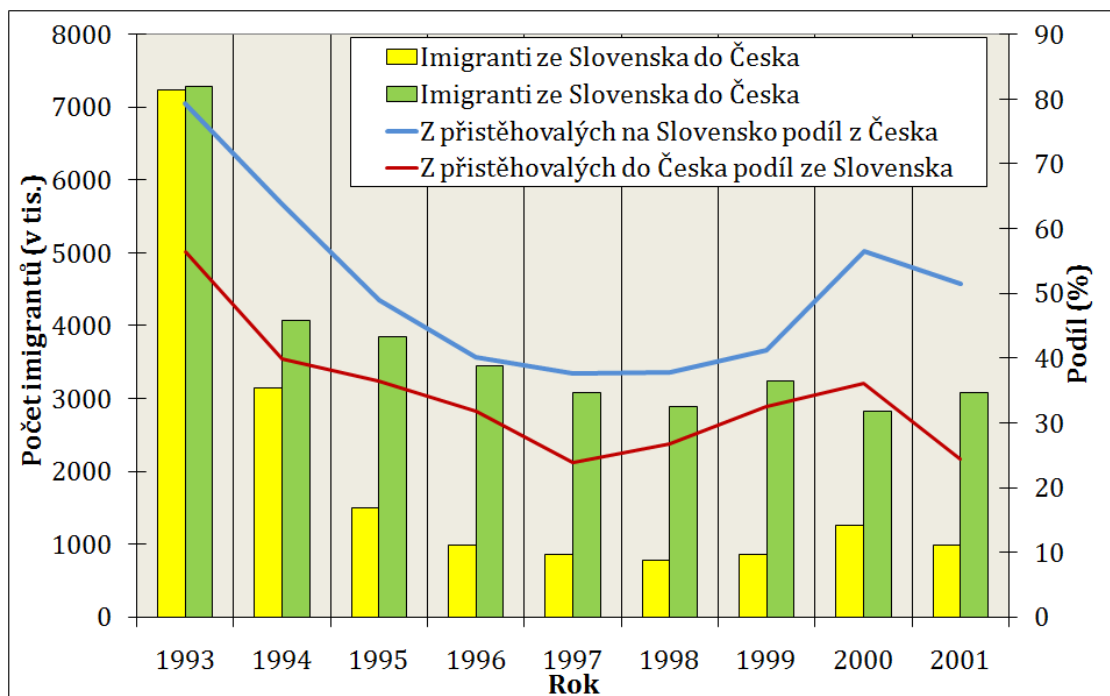
Specifickou kategorií je stěhování mezi Českem a Slovenskem. Až do roku 1993 se jednalo o vnitrostátní migraci a až po rozdělení se mění na migraci zahraniční. Migrace mezi oběma částmi původně unitární republiky, od roku 1969 mezi dvěma národními republikami, byla trvale jednosměrná: vždy převažovaly počty stěhujících se ze Slovenska do Českých zemí (Kučera, 1994). Přes postupné snižování této vzájemné migrace, která byla způsobena především ekonomickými důvody, kdy na Slovensku v minulosti nebyl dostatek pracovních podmínek, zůstalo migrační saldo na vysoké úrovni. V padesátých letech získaly ze Slovenska České země 92 tisíc obyvatel a v dalších desetiletích 68 tisíc, respektive 35 tisíc, což je hodnota, která zůstala i v letech osmdesátých, a to i přes to, že slovenské plánovací orgány se snažily tuto migraci zastavit. V době společného státu byla tedy tato migrace rozhodující pro charakter migrace obou států. Například v roce 1985 tvořila až 95 % obratu příhraniční migrace Slovenska (Mládek a kol., 2006).

Po roce 1993 se změnila vzájemná migrace na zahraniční. Pro migraci se Slovenskem byla uplatňována legislativní opatření s volnějším režimem než pro migraci s ostatními státy, neboť mezi obyvatelstvem obou zemí existují četné příbuzenské vztahy, dlouhodobým soužitím v jednom společném státě se vytvořili úzké kulturní, sociální i ekonomické vazby (Bartoňová 2010). Až od roku 2004, kdy oba státy vstoupily do Evropské Unie, se podmínky změnilly na standardní podmínky Evropské unie.

Že je vzájemná migrace stále pro oba státy naprosto zásadní a typická, lze snadno pozorovat. Výraznější to je u Slovenska, kde až do roku 2004 nebyl imigrační proud z Česka na Slovensko překonán, zatímco naopak do Česka je velmi silný proud z Ukrajiny. Ještě v roce 1993 byla nadpoloviční většina přistěhovalých ze Slovenska, nicméně již o rok později tento podíl klesl pod 50 % a ustálil se přibližně na třiceti procentech (Obr. 16). Do roku 2000 se ze Slovenska přistěhovalo téměř 31 tisíc osob (36 %). Imigrace z Česka na Slovensko je ještě výraznější. Mezi lety 1993–2000 z Česka na Slovensko imigrovalo 20 tisíc osob, což je sice menší absolutní číslo, nicméně poměr je v tomto případě 50 %. Od roku 2001 nelze údaje obou států porovnávat. Data za Česko zahrnují nejen migranty se změnou trvalého pobytu, ale také migranty s přechodným pobytem na dlouhodobá víza. Jelikož se tento typ migrantů na migračním zisku Česka podílí největší mírou, data o migraci mezi Slovenskem a Českem

vydáváná Českem jsou v porovnání se slovenskými údaji (zde jde pouze o migranty s trvalým pobytem) několikanásobně vyšší (Mládek a kol., 2006).

Obr. 16: Vzájemná migrace mezi Českem a Slovenskem, 1993–2001

Zdroj: ČSÚ (2013b), ŠÚSR a VDC (2014)

Kapitola 5

5 Shrnutí

Hlavním cílem práce bylo srovnání jednotlivých složek populačního vývoje po roce 1993 a zjištění, zda docházelo především ke konvergenci (sbližování) či divergenci (vzdalování) v trendech. Dalším cílem bylo porozumění změnám, které nastaly po roce 1993.

V první části se práce soustředila na podmínky srovnání Česka a Slovenska. V rodinných, zdravotních a migračních politikách po rozdělení Československa nebyly v jednotlivých státech příliš velké rozdíly. Oba státy se využívají podobnou rodinou politiku, snaží se získat co nej kvalifikovanější zahraniční pracovní sílu a po roce 1993 proběhla v obou státech privatizace zdravotnictví. Z ekonomického hlediska sice Slovensko rostlo rychleji, ovšem díky horším výchozím podmínkám stále nedosáhlo ekonomické úrovně Česka.

V další části byl srovnán vývoj početnosti obyvatelstva před rokem 1993, díky čemuž lze usuzovat, že během existence společného státu došlo ke sbližování populačního vývoje obou států. Díky společné populační politice lze v obou státech pozorovat podobné, ne-li stejné trendy, jako například zvýšení plodnosti v 70. letech minulého století či její pokles po zákonném povolení interrupcí v roce 1957. Nutno podotknout, že populace Česka na tyto podněty reagovala intenzivněji, zatímco Slovenská populace zůstávala více stabilní. Kvůli politické situaci také v obou státech před rokem 1989 v podstatě neexistovala legální zahraniční migrace. Dále byly posouzeny změny ve věkové struktuře Česka a Slovenska. V obou případech docházelo ke stárnutí populace a zvyšování průměrného věku. Obě populace mají nyní charakter regresivního typu populace, v jehož důsledku dochází k poklesu populace přirozenou měnou.

V hlavní části práce byl srovnán populační vývoj po roce 1993. Nejdříve byl srovnán vývoj úmrtnosti, a to z hlediska naděje dožití při narození a v přesném věku 65 let, kojenecké úmrtnosti a z hlediska příčin úmrtí. U naděje dožití lze pozorovat, že mezi Českem a Slovenskem došlo k divergenci. Až do rozdělení Československa byly hodnoty tohoto ukazatele v obou státech velmi podobné a po rozdělení v obou případech došlo k nárůstu až na historicky nejvyšší hodnoty. Rozdíl, který zde vznikl, byl způsoben dvěma důvody. V první řadě v obou státech došlo ke snížení kojenecké úmrtnosti. V tomto ohledu se však Česko na rozdíl od Slovenska dostalo mezi světovou špičku. To prokazuje vysokou kvalitu perinatální péče, porodnictví a tradičně také péče pediatrické v Česku. Druhým důvodem je výraznější příspěvek starších věkových složek. V roce 1993 ještě Slovensko díky lepší úrovni úmrtnosti ve starších věkových skupinách dosahovalo v naději dožití při narození na stejnou úroveň jako Česko. V roce 2012 ale právě příspěvky k naději dožití při narození v Česku v těchto skupinách vytvořily rozdíl mezi Českem a Slovenskem. Z hlediska zastoupení příčin úmrtí neexistují mezi oběma státy větší rozdíly. V obou státech stále mezi nejčastější příčiny úmrtí patří novotvary a nemoci oběhové soustavy. Zatímco však v Česku výrazně klesá úmrtnost na nemoci oběhové soustavy, což naznačuje průběh kardiovaskulární revoluce, na Slovensku nedochází k tak výraznému poklesu a to i přes to, že do zdravotnictví z hlediska podílu na HDP investují oba státy podobně.

Z hlediska plodnosti lze v obou státech sledovat v souvislosti s druhým demografickým přechodem výrazné snížení úhrnné plodnosti v 90. letech minulého století. Absolutní minimum nastalo v Česku v roce 1999 a na Slovensku v roce 2002. Pro oba státy platí zvyšování měr plodnosti ve vyšším věku a nejvyšších měr plodnosti dosahují kolem 30. roku života, naopak oproti roku 1993 v obou státech došlo k výraznému snížení plodnosti ve věkové skupině 20–24 let. Celkově se průměrný věk matek při narození dítěte zvýšil v obou státech. V Česku dochází k rychlejšímu zvyšování věku, a to jak při narození prvního dítěte, tak narození celkem. Byť tedy došlo k zvýšení věku při narození v obou státech, znovu dochází k divergenci oproti roku 1993, kdy hodnoty obou států byly podobné. Výrazně se i zvýšil podíl živě narozených mimo manželství a to v obou státech. Trendy v plodnosti jsou tedy v obou státech stejné, pouze v Česku jsou změny o něco intenzivnější a rychlejší. Dochází tedy k oddálení obou států, nicméně ne tak výraznému, jako je tomu v úrovni úmrtnosti.

V rámci migrace je srovnávání nejobtížnější, a to z důvodu špatně podchycené statistiky. Vzhledem k minimální legální zahraniční migraci v obou sledovaných státech před rokem 1989 lze od tohoto roku hovořit o určitém boomu zahraničního stěhování. Po roce 1993 nastává především návratová migrace a výrazný podíl z migrace je právě mezi sledovanými zeměmi. Výrazný nárůst počtu přistěhovalých do Česka po roce 2001 lze přičíst především změně metodiky, kdy se do statistiky zahraniční migrace začali započítávat migranti

s přechodným pobytem na dlouhodobá víza. Určité rozdíly však mezi sledovanými státy byly již předtím. Pro oba státy je typický migrační proud z Ukrajiny a poté vzájemná migrace. V ostatních zemích se však liší. Zatímco do Česka se přestěhovávají občané Vietnamu a v posledních letech Ruska, na Slovensko nejvíce imigrují vedle migrantů z Česka a Ukrajiny také migranti z Maďarska a Rumunska.

V průběhu existence společného státu docházelo k postupnému sbližování v úrovni úmrtnosti a plodnosti obou států a nejbliže si Česko a Slovensko byly právě na konci existence Československa. Po jeho rozdělení však lze říci, že přes podobné trendy ve všech třech komponentech, dochází spíše ke zvětšování rozdílů a to jak v úmrtnosti, tak v plodnosti a migraci. K rozdílům ve vývoji migrace přispěla změna metodiky v Česku, která začala započítávat i cizince žijící v Česku na dlouhodobý pobyt a data tak nelze se Slovenskem srovnávat. V rámci úmrtnosti došlo k největšímu vzdálení hodnot naděje dožití při narození, které dlouhodobě stagnovaly v obou státech na stejných hodnotách, a až po roce 1989 došlo k jejich růstu a to především díky zlepšení úmrtnosti ve vyšším věku. Podobně to tak je u plodnosti, kde došlo i přes podobné trendy k divergenci ve vývoji jednotlivých ukazatelů.

Seznam použité literatury

- BACHTÍKOVÁ, I.; BARGEROVÁ, Z.; GULIČOVÁ, M. 2012 Organizácia azylovej a migračnej politiky v Slovenskej republike. Bratislava: IOM Mezinárodní organizace pro migraci, 2012, 65 s. ISBN - 978-80-89506-24-8
- BARŠOVÁ, A.; BARŠA, P. 2005. Přistěhovalectví a liberální stát, Brno: Masarykova univerzita, 2005, 308 s. ISBN: 80-210-3875-6.
- BARTOŇOVÁ, D. 2007. Migrace. IN: Populační vývoj České republiky 2001–2006. Praha: DemoArt, Praha pro Přírodovědeckou fakultu Univerzity Karlovy v Praze, 2007. s. 57–62. ISBN 978-80-86561-77-6
- BARTOŇOVÁ, D. 2008a. Počet a složení obyvatelstva. In: Populační vývoj České republiky 2007, Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, Praha, 2004, s. 15–24. ISBN 978-80-86561-46-2
- BARTOŇOVÁ, D. 2008b. Zahraniční migrace a cizinci v České republice. In: Populační vývoj České republiky 2007, Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, Praha, 2004, s. 73–80. ISBN 978-80-86561-46-2
- BARTOŇOVÁ, D. 2010. Migrace a cizinci v České republice. IN: BARTOŇOVÁ, D. a kol. 2010. Demografická situace České republiky: proměny a kontexty 1993-2008. Vyd. 1. Praha: Sociologické nakladatelství, 2010, s 85–108. ISBN 978-80-7419-024-7.
- BURCIN, B. 2007. Úmrtnost. IN: Populační vývoj České republiky 2001–2006. Praha: DemoArt, Praha pro Přírodovědeckou fakultu Univerzity Karlovy v Praze, 2007. s.45–55. ISBN 978-80-86561-77-6

- BURCIN, B. 2008. Vývoj odvratitelní úmrtnosti v České republice v období 1990–2006. *Demografie*, 50, č. 1, s. 15–31. ISSN 0011-8265
- BURCIN, B.; KUČERA, T. 2010. Dlouhodobý pokles a strukturální změny v úrovni úmrtnosti obyvatel České republiky. IN: BARTOŇOVÁ, D. a kol. 2010. Demografická situace České republiky: proměny a kontexty 1993-2008. Vyd. 1. Praha: Sociologické nakladatelství, 2010, s. 85–108. ISBN 978-80-7419-024-7.
- CALDWELL, J. 2006. Demographic transition theory. Dordrecht: Springer, 2006, 418 s. ISBN 1-4020-4373-2.
- Český statistický úřad. 2012. Pohyb Obyvatelstva – Metodika [online] : ČSÚ, 2012 [cit. 2014-03-12]. Dostupné z WWW: <http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/pohyb_obyvatelstva>.
- DRBOHLAV, D. a kol, 2010. Migrace a (i)migranti v Česku. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2010, 207 s. ISBN 978-80-7419-039-1.
- GEJDOŠ, E. 2011. Srovnání vývoje plodnosti a rodinné politiky v ČR a SR po roce 1989. Praha: Univerzita Karlova v Praze, 127 s. Diplomová práce (Mgr.). Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, Katedra demografie a geodemografie.
- HÁJEK, L., REŽNÝ, L. 2014. 20 let vývoje České ekonomiky – Srovnání se Slovenskem. *E+M Ekonomie a Management*. 2014, č. 1, s. 19–31
- HAMPLOVÁ, D.; RYCHTAŘÍKOVÁ, J.; PIKÁLKOVÁ, S. 2003. České ženy: vzdělání, partnerství, reprodukce a rodina. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2003, 108 s. ISBN 80-7330-040-0.
- HOLÁ, B. 2005. Srovnatelnost statistiky zahraniční migrace. *Demografie*, 47, č. 3, s. 177–187. ISSN 0011-8265.
- CHROMEČEK, A. 2009. Slovensko v rámci Európy – základné porovnania. In: BLEHA, B. (ed.). Populačný vývoj Slovenska na prelome tisícročí – kontinuita či nová éra?. Bratislava: Geo-grafika, 2009, 336 s. ISBN 978-80-89317-11-0
- KATUŠA, M. a kol. 2013. Vývoj obyvateľstva v Slovenskej republike a krajoch v roku 2012. Bratislava: Štatistický úrad Slovenskej republiky, 2013, 137 s. ISBN 978-80-8121-236-9
- KODAJ, D. 2013. An overview of the migration policies and trends – Slovakia [online]. [cit. 2014-02-05]. Dostupné z WWW: <<http://migrationonline.cz/en/an-overview-of-the-migration-policies-and-trends-slovakia>>
- KRETSCHMEROVÁ, T. 2002. Vývoj obyvateľstva České republiky v roce 2001 (ze Zprávy ČSÚ). *Demografie*, 44, č. 3, s. 157–170. ISSN 0011-8265

- KUČERA, M. 1994. Populace České republiky 1918–1991. Česká demografická společnost, Praha, 198 s. ISBN 80-901674-7-0
- KUČERA, M. 2002. K diskuzi o populační politice České republiky. *Demografie*, 44, č. 3, s. 202–203. ISSN 0011-8265.
- KUČERA, M. 2008: Padesát let hodnocení populačního vývoje České republiky. *Demografie*, 50, č. 4, s. 230–239. ISSN 0011-8265.
- MAYEROVÁ, D. 2006: Koncepce rodinné politiky v ČR. Brno, 44 s. Bakalářská práce (Bc.), Masarykova univerzita v Brně, Ekonomicko–správní fakulta. [cit. 2014-03-04]. Dostupné z WWW: < http://is.muni.cz/th/99598/esf_b/ >.
- Ministerstvo práce, sociálních věcí a rodiny Slovenské republiky. 2007. Konceptia štátnej rodinnej politiky [online]. [cit. 2014-03-04]. Dostupné z WWW: < <http://www.esf.gov.sk/esf/index.php?SMC=1&id=192> >.
- MLÁDEK, J, a kol. 1998. Demogeografia Slovenska, Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave vo Vydavateľstve UK, 1998, 194 s. ISBN 80-223-1205-3
- MLÁDEK, J. a kol. 2006. Demografická analýza Slovenska, Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave vo Vydavateľstve UK, 2006, 222 s. ISBN 80-223-2191-5
- OMRAN A. R. 1971. The epidemiologic transition: the theory of the epidemiology of population change. *Milbank Memorial Fund Quarterly*, 49, s. 539–538.
- PAVLÍK, Z.; RYCHTAŘÍKOVÁ, J.; ŠUBRTOVÁ, A. 1986. Základy demografie. Vyd. 1. Praha: Academia, 1986. 736 s. ISBN 21-075-86.
- PODMANICKÁ, Z. a kol. 2009. Vývoj obyvateľstva v Slovenskej republike 2011. Bratislava: Štatistický úrad Slovenskej republiky, 2009, 65 s. ISBN 978-80-8121-130-0
- RYCHTAŘÍKOVÁ, J. 2007. Porodnost v České republice: současný stav a nedávné trendy. IN: Populační vývoj České republiky 2001–2006. Praha: DemoArt, Praha pro Přírodovědeckou fakultu Univerzity Karlovy v Praze, 2007. s.79–93. ISBN 978-80-86561-77-6
- RYCHTAŘÍKOVÁ, J. 2008. Porodnost. In: Populační vývoj České republiky 2007, Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, Praha, 2004, s. 41–51. ISBN 978-80-86561-46-2
- RYCHTAŘÍKOVÁ, J. 2010. Pokles porodnosti – hlavní faktor demografické změny. IN: BARTOŇOVÁ, D. a kol. 2010. Demografická situace České republiky: proměny a kontexty 1993-2008. Vyd. 1. Praha: Sociologické nakladatelství, 2010, s 47–64. ISBN 978-80-7419-024-7.
- SRB, V. 2003. Vývoj obyvateľstva Česka 1918–2002. *Demografie*, 45, č. 4, s. 229. ISSN 0011-8265

VAŇO, B. 2005. Populačný vývoj na Slovensku po roku 1990. *Demografie*, 47, č. 2, s. 103–112. ISSN 0011-8265

VAŇO, B. a kol. 2001. *Obyvateľstvo Slovenska 1945–1990*. Bratislava: Edícia: Akty, 2001, 74 s.

Zdroje dat

Česká republika v mezinárodním srovnání [online]. [s.l.] : ČSÚ, 2014a [cit. 2014-05-04].

Dostupné z WWW: < <http://www.czso.cz/csu/2013edicniplan.nsf/p/1607-13>>.

Databáza SLOVSTAT [online]. ŠÚSR, 2014 [cit. 2014-05-08]. Dostupné z WWW: <

<http://www.statistics.sk/pls/elisw/vbd>>.

Demografická příručka 2012 [online]. [s.l.] : ČSÚ, 2013a [cit. 2014-01-12]. Dostupné z WWW:

<http://www.czso.cz/csu/2013edicniplan.nsf/publ/4032-13-n_2013>.

Demografické ročenky (pramenná díla) 2011–1950 [online]. ČSÚ, 2014b [cit. 2014-04-15].

Dostupné z WWW: < http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/casova_rada_demografie >.

Demografická ročenka České republiky 2012 [online]. ČSÚ, 2013b [cit. 2014-04-15]. Dostupné

z WWW: < <http://www.czso.cz/csu/2013edicniplan.nsf/p/4019-13>>.

Pohyb obyvatelstva v Slovenskej republike v letech 1993–2012 [online]. ŠÚSR, 2013 [cit.

2014-01-12]. Dostupné z WWW: <<http://portal.statistics.sk/showdoc.do?docid=6674> >.

Slovenská popín stránka [online]. ŠÚSR a VDC a Výzkumné demografické centrum, 2014 [cit.

2014-05-08]. Dostupné z WWW: <

http://www.infostat.sk/vdc/sk/index.php?option=com_wrapper&view=wrapper&Itemid=38
>.

Tabuľka základných údajov SR [online]. VDC, 2014 [cit. 2014-05-08]. Dostupné z WWW: <

http://www.infostat.sk/vdc/sk/index.php?option=com_wrapper&view=wrapper&Itemid=35
>.